

PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

2024 №1

EDITION 1

ISSN 2992-8966

“PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA”

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

2024-yil, 1-son

Jurnal 2023-yildan chiqa boshlangan

BUXORO-2024

“PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA” Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

TAHRIR HAY'ATI:	
Muassis: Buxoro davlat pedagogika instituti	Ma'murov Bahodir Baxshulloyevich , pedagogika fanlari doktori, professor
Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi	Muxtorov Erkin Mustafoyevich , psixologiya fanlari nomzodi, dotsent
Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan	Tadjixodjayev Zokirxo'ja Abdusattorovich , texnika fanlari doktori, professor
2022-yil 16-noyabr № 04-8644-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.	Kozlov Vladimir Vasilyevich , psixologiya fanlari doktori, professor (Yaroslavl davlat universiteti, Rossiya)
Bosh muharrir: Adizov Baxtiyor Rahmonovich–pedagogika fanlari doktori, professor	Inoyatov Sulaymon Inoyatovich , tarix fanlari doktori, professor
Jamoatchilik kengashi raisi: Ma'murov Bahodir Baxshulloyevich, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat pedagogika instituti rektori	Emelyanova Irina Evgenievna , pedagogika fanlari doktori, professor (Janubiy Ural davlat gumanitar pedagogika universiteti, Rossiya)
Mas'ul kotib: Nusratov Anvar Ne'matjonich – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)	Filippova Oksana Gennadiyevna , pedagogika fanlari doktori, professor (Janubiy Ural davlat gumanitar pedagogika universiteti, Rossiya)
Jurnal 2022 yilda tashkil etilgan, 2 oyda bir marta o'zbek, rus va ingliz tillarida nashr etiladi.	Olimov Shirinboy Sharofovich , pedagogika fanlari doktori, professor
Tahririyat manzili: 200100, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Namozgoh ko'chasi 24-uy, E-mail: sjkamolot@gmail.com	Ibragimov Xolboy Ibragimovich , pedagogika fanlari doktori, professor
Jurnal sayti: https://scientificjournal.uz/	Safaraliyev Bozor Safaraliyevich , pedagogika fanlari doktori, professor (Chelyabinsk davlat madaniyat instituti, Rossiya)
Maqolada keltirilgan faktlarning to'g'riligi uchun muallif mas'uldir.	Chariyev Irgash To'rayevich , pedagogika fanlari doktori, professor
	Shomirzayev Maxmatmurod Xuramovich , pedagogika fanlari doktori, professor
	Murodov Sherzod Normonovich , fizika –matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
	Izbullayeva Gulchehra Veleriyeвна , pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
	Eshov Erkin Sattorovich , dotsent
	Ro'ziyeva Dilnoza Isomjonovna , pedagogika fanlari doktori, professor
	Akramova Gulbahor Rinatovna , pedagogika fanlari doktori, professor
	Qurbonova Gulnoz Negmatovna , pedagogika fanlari doktori (DSc)
	Abdullayev Mehriddin Junaydulloyevich , pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
	Xo'jayev Bolta Qurbonovich , pedagogika fanlari nozodi, dotsent
	Jo'rayev Husniddin Oltinboyevich , pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
	Qo'ldoshev Rustambek Avezmurodovich , pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
	Ikromov Amirbek Aminovich , pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
	Abdullayev Qobil Fayzullayevich , dotsent
	Avezov Olmos Ravshanovich , psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
	Bafayev Muxiddin Muxammadovich , psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
	Sattorov Mirshod Erkinovich “KAMOLOT” nashriyoti direktori

Mundarija:

Islomov Dilshod Shomurodovich. FRANSUZ VA O'ZBEK TILLARIDA FONO-GRAFOSTILISTIK VOSITALAR HAQIDA FIKR MULOHAZALAR.....	4
Tosheva Dildora Iskandarovna. MILLIY TA'LIM KONSEPSIYASI JADID MA'RIFATPARVARLARI FAOLIYATIDA.....	10
Radjabov Ruslan Rajabmurodovich. FRANSIYA TILI IMLOSINI SODDALASHTIRISH YO'LIDA OLIB BORILGAN IZLANISHLAR XUSUSIDA.....	18
Qurbonova O'lmasoy Usmonovna. OLIY TA'LIM TIZIMIDA XORIJ TAJRIBASI VA ULARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI	25
Sobirov Abdulaziz Abdurozикович. TALABALARNING REPRODUKTIV SALOMATLIGI MUAMMOLARI	35
Jamolova Lubat Ilhomovna. BUXORO AMIRLIGI TARIXSHUNOSLIGIDA AHMAD DONISH ASARLARINING O'RNI HAMDA AHAMIYATI.	45
Murodov Ulug'bek O'tkir O'g'li. ENHANCING COGNITIVE PROCESSES IN STUDENT CREATIVE ACTIVITIES: A PEDAGOGICAL PERSPECTIVE	52
Murtozayev Shahobiddin Baxriddinovich. SHIHOBUDDIN SUHRAVARDIY QARASHLARIDA NAFSNI TIYISH, KAMTARINLIK, FAZILATLARINING TALQINI.....	58
Ярашев Жамшид Раззокович ФИЗИЧЕСКОЕ ПОДГОТОВКА ПОДРОСТКОВ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ВОЛЬНОЙ БОРЬБЕ.....	71

FRANSUZ VA O'ZBEK TILLARIDA FONO-GRAFOSTILISTIK VOSITALAR HAQIDA FIKR MULOHAZALAR

Islomov Dilshod Shomurodovich

Buxoro davlat universiteti

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada fransuz va o'zbek tillarida inson ruhiyatini ifodalovchi fono-grafostilistik vositalarning roli, ularning og'zaki va yozma nutqda ekspressiv-emotsional xususiyatlari, psixolingvistika bilan aloqador tomonlari, orfoepiya va orfografiyaning stilistika bilan tilshunoslik chorrahasida o'zaro kesishuvi natijasida paydo bo'lgani haqida ilmiy qarashlar keltirilgan, munosabat bildirilgan va misollar yordamida dalillangan.

MAQSAD: Fransuz va o'zbek tillaridagi fono-grafostilistik vositalar yordamida nutqning ekspressiv-emotsionalligini oshirish, so'zlarning denotativ va konnotativ ma'nolarini ko'rsatish. Shu bilan birga, fono-grafostilistik vositalarning og'zaki va yozma diskurslar orqali inson ruhiyatiga ta'sirini hamda tilshunoslikdagi o'rnini ko'rsatish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqot jarayonida til nazariyasi, madaniyatlararo kommunikatsiya, fonologiya, fonostilistik va grafostilistik vositalarga oid ilmiy materiallarni tahlil qilishda tavsifiy, komponent, konseptual, qiyosiy va chog'ishtirma tahlil kabi ilmiy metodlardan foydalanilgan.

XULOSA: Og'zaki va yozma diskurslarning bo'yoqdorligini, ekspressiv-emotsional xususiyatlarini ochib berishda fono-grafostilistik vositalarning o'rni va vazifasi beqiyosdir. Fono-grafostilistik vositalar har qanday diskurs, matn va asarlarni tinglovchiga qiziqarli va saviyali qilib ko'rsatadi. Shu bilan birga inson ruhiy holatini namoyon qilishda alohida ahamiyatga ega.

KALIT SO'ZLAR: fonostilistika, grafostilistika, vosita, inson ruhiyati, segment va supersegment vositalar, perseptiv, psixofonetika, orfoepiya, orfografiya, stilistika, fonologiya, abstrakt, punktuatsiya, shrift, grafema.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассмотрена роль фонографостилистических средств, выражающих психику человека во французском и узбекском языках, их экспрессивно-эмоциональные особенности в устной и письменной речи, их аспекты, относящиеся к психолингвистике, возникшие в результате пересечения орфография и

орфография на стыке стилистики и языкознания излагаются научные взгляды на проблему, выражаются взгляды и доказываются с помощью примеров.

ЦЕЛЬ: повысить выразительность и эмоциональность речи, показать денотативные и коннотативные значения слов с помощью фонографостилистических средств во французском и узбекском языках. Одновременно показать влияние фонографостилистических средств на психику человека через устные и письменные дискурсы и их место в лингвистике.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В процессе исследования были использованы такие научные методы, как описательный, компонентный, концептуальный, сравнительный и перекрестный анализ при анализе научных материалов, связанных с теорией языка, межкультурной коммуникацией, фонологией, фоностилистическими и графостилистическими инструментами.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Роль и функция фонографостилистических средств несопоставимы в раскрытии красочности и экспрессивно-эмоциональных особенностей устной и письменной речи. Фонографостилистические средства делают любой дискурс, текст и произведение интересным и изысканным для слушателя. В то же время оно имеет особое значение в проявлении психического состояния человека.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: фоностилистика, графостилистика, инструмент, психика человека, сегментные и суперсегментные инструменты, перцептив, психофонетика, орфоэпия, орфография, стилистика, фонология, аннотация, пунктуация, шрифт, графема.

Annotation

INTRODUCTION: in this article, the role of phono-graphostylistic tools that express the human psyche in French and Uzbek languages, their expressive-emotional features in spoken and written speech, their aspects related to psycholinguistics, which appeared as a result of the intersection of orthography and orthography at the intersection of stylistics and linguistics. Scientific views about the problem are presented, attitudes are expressed and evidenced with the help of examples.

AIM: to increase the expressiveness and emotionality of speech, to show the denotative and connotative meanings of words with the help of phono-graphostylistic tools in French and Uzbek languages. At the same time, to show

the impact of phono-graphostylistic tools on the human psyche through oral and written discourses and their place in linguistics.

MATERIALS AND METHODS: In the research process, scientific methods such as descriptive, component, conceptual, comparative and cross-sectional analysis were used in the analysis of scientific materials related to language theory, intercultural communication, phonology, phonostylistic and graphostylistic tools.

CONCLUSION: The role and function of phono-graphostylistic tools is incomparable in revealing the colorfulness and expressive-emotional features of oral and written discourses. Phono-graphostylistic tools make any discourse, text and works interesting and sophisticated to the listener. At the same time, it is of particular importance in the manifestation of a person's mental state.

KEY WORDS: phonostylistics, graphostylistics, tool, human psyche, segment and supersegment tools, perceptive, psychophonetics, orthoepy, orthography, stylistics, phonology, abstract, punctuation, font, grapheme.

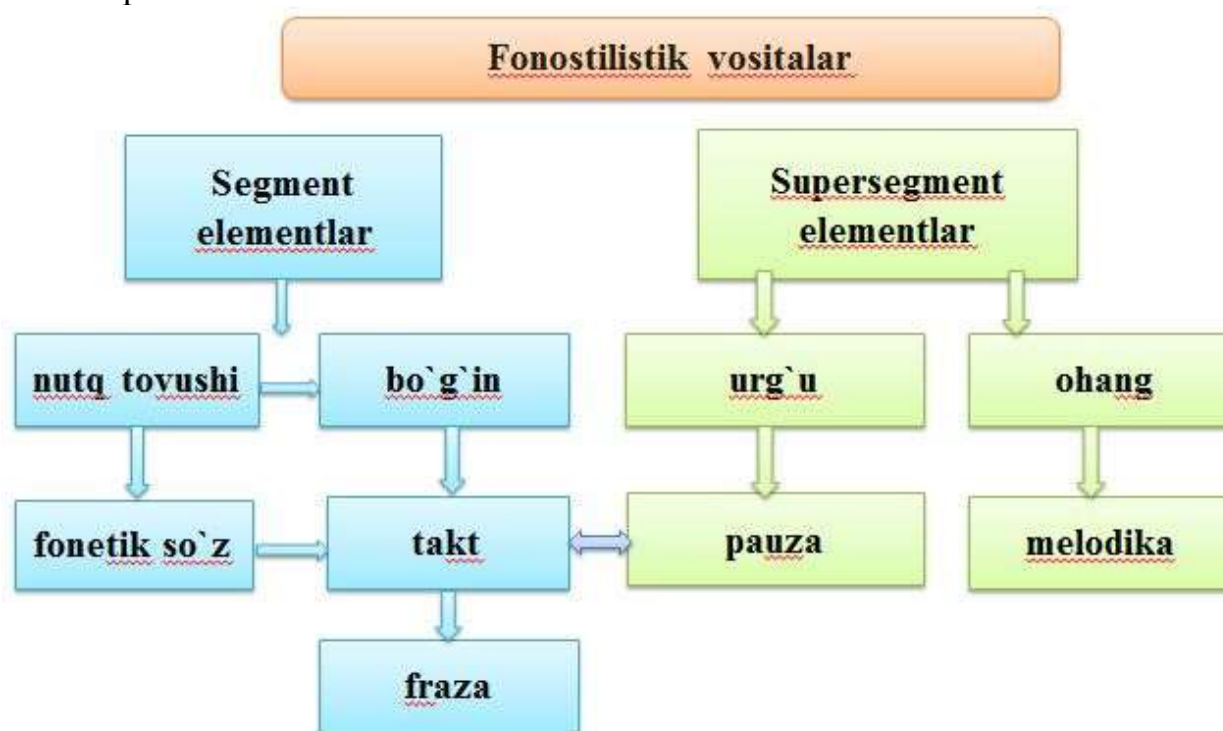
Til insonlar o'rtasidagi muloqot quroli hisoblanib, inson tafakkuri rivojlangani sari tilda ham bir qancha o'zgarishlarni taqozo etadi. Og'zaki muloqot esa bevosita fonetika, fonologiya, orfografiya va stilistika bilan chambarchas bog'liq ekani hammaga ma'lum. Shu bilan birga og'zaki va yozma nutq amaliyoti tilshunoslikning asoslari desak mubolag'a bo'lmaydi. Binobarin og'zaki va yozma nutq amaliyotlari tilshunoslikning fonetika, fonologiya, fonostilistika, orfografiya va grafostilistika kabi bo'limlarida o'rganilishi o'z o'rnida bu sohalarida yangi tadqiqotlar olib borish imkoniyatini yanada kengaytirmoqda. Tilshunoslikning mazkur bo'limlari orfoepiya, orfografiya, fonetika, grafika va stilistikalarining o'zaro kesishuvi natijasida yuzaga kelgan desak mubolag'a bo'lmaydi. Fonostilistika va grafostilistikaning orfoepiya, orfografiya va stilistika kabi fanlarning yig'indisi sifatida emas, balki tilshunoslikdagi bu bo'limlarning yangi tadqiqotlar o'tkazish uchun har uchchala fanning nazariyalari va usullaridan foydalanish deb qaralsa ilmiy jihatdan ham to'g'ri bo'ladi desak maqsadga muvofiq bo'ladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Stilistika - tilshunoslikning adabiy til doirasidagi tovush birliklarining lingvistik aloqa orqali turli vaziyatlarda funksional tabaqalanishiga muvofiq ishlashni o'rganadigan bo'lim hisoblanadi.

Tilshunoslikning fonetika bo'limida esa, asosan, nutq tovushlari (ularning artikulyatsion, akustik, persektiv (psixofonetik), funksional tomonlari) va ohang (bo'g'in, sintagma, urg'u va boshqalar) o'rganiladi [2;18-20].

Ma'lumotlarga yuzlanadigan bo'lsak, fonetika va fonologiya haqidagi qarashlar juda xilma-xildir. Ba'zi tilshunoslar fonetika tildagi tovushlar, bo'g'in va intonatsiyani tekshirishini hisobga olgan holda, fonologiyani fonetikaning abstrakt (mavhum) pog'onasi ekanligini ta'kidlasa, boshqa tilshunoslar esa fonetikaning artikulyatsion, akustik, eshitib his qilish tomonlari qatorida to'rtinchi fonologik aspekt, deb hisoblashadi. Chunki fonologik aspekt tildagi tovush, bo'g'in, urg'u va intonatsiyalarning ma'noni farqlash xususiyatlari, ularning sotsial va funksional tomonlarini o'rganilishini yaqqol ko'rsatib beradi. Fonologik aspektlarning fonostilistikada o'rganilishi natijasida fonostilistik vositalarning yuzaga kelishida asosiy omillardan biri bo'lib kelmoqda desak mubolag'a bo'lmaydi. Mazkur hamkorlikning natijasini quyidagi segment va supersegment elementlarda yaqqol ko'rish mumkin.

Fonostilistik vositalarni odatda ikkita tekislik orqali o'rganish masadga muvofiqdir:

Fonostilistik tahlil qilinadigan matnlarning stilistik spektri juda ham xilma-xildir. Bunga jurnalistik, ilmiy, siyosiy, notiqlik, badiiy, biznes, neytral kabi stilistik spektrlarni misol tariqasida ko'rsatish mumkin.

O'zbek tilshunos olimi A.A.Haydarovning "Grafik stilistikada matnning tipologik xususiyatlari, shu jumladan, punktuatsiya, shrift, grafemalarning hajmi va joylashuviga e'tibor beriladi" deb bildirgan fikri alohida ahamiyatga molik [1; 137]. Ingliz tilshunos olimi J.Lich esa "Grafik uslubiy vositalar butun yozuv tizimiga tegishlidir: punktuatsiya, abzas va bo'sh joy" deb ta'riflasa, Bilol va Chimalar esa "Grafik vositalar gapda tizim shakllanishi, tuzulishi va tinish

belgilari bilan shug'ullanishi"ni e'tirof etishadi[1;137-138]. Grafik o'zgarishlar faqatgina talaffuzning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettirishdan emas, balki, urg'u bilan so'zlarni alohida ta'kidlab ko'rsatadi va mazkurning ta'kidning intensivligi, emotsional-ekspressivligini ifodalash uchun ham ishlatiladi.

Sof grafik vositalarga matn bo'laklarini abzas bilan yozish, bosh va kishik harflarda yozish, turli kattaliklarda yozilgan harflarni ishlatish, ayrim so'z va matn bo'laklarini kursiv bilan yozish, she'riyatda misralarni pog'onalab yozish, she'r qatorlaridan birini tushurib qoldirish va uning o'rniga bir necha nuqtalar qo'yish, matnda turli tinish belgilaridan uslubiy maqsadda foydalanish kabilar kiradi.

Yuqoridagi jadvalda ko'rinib turganidek grafostilistik vositalar yozma diskurslarni yozishda va mazkur diskurslarni ekspressiv-emotsional, bo'yoqdorligini oshirishda hamda uni ko'rsatib berishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar:

1. A.A.Haydarov. "Grafik vositalarning uslubiy xususiyatlari. Ilm sarchashmalari. Urganch-2021, 3-son.
2. H.A.Jamolxonov. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent-2004.
3. Islomov, D. Sh. "SIMILARITY ASPECTS OF UZBEK AND FRENCH PHONETICS." *International Multidisciplinary Journal for Research & Development* 10.10 (2023).
4. Shomurodovich, Islomov Dilshod. "THE EMERGENCE OF PSYCHOLINGUISTICS, THE SCIENTISTS'SCIENTIFIC-THEORETICAL

VIEWS AND ITS CONNECTION WITH OTHER SCIENCES." *JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY BULLETIN* 6.5 (2023): 213-218.

5. Shomurodovich, Islomov Dilshod. "À PROPOS DU TERME PHONOPSYCHOLOGIE." *Conferencea* (2023): 45-47.

6. Shomurodovich, Islomov Dilshod. "LE ROLE DE L'EMOTION EN PHONOPSYCHOLOGIE." *Conferencea* (2023): 77-79.

7. Islomov, D. Sh. "The Definition of The Concepts of «Phoneme» and «Phonostylistics». Middle European Scientific Bulletin, 9." (2021).

8. Islomov, Dilshod. "ФОНЕМА ВА ФОНОСТИЛИСТИКА ФОНЕМА ВА ФОНОСТИЛИСТИКА ТУШУНЧАЛАРИГА ДОИР ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ КАРАШЛАР." *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)* 1.1 (2020).

9. Islomov, D. Sh. "The articulation of sounds in french." *International Multidisciplinary Journal for Research & Development* 10.10 (2023).

10. Islomov, Dilshod. "Ўзбек тилига махсус фонетик ва фоностилистик эффе́кт берувчи аллитерация тушунчаси ва санъати ҳақида." *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)* 16.16 (2022).

11. Islomov, Dilshod. "TOVUSHLAR O 'ZBEK TILIDA TOVUSHLAR ARTIKULYATSIYASI." *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)* 45.45 (2024).

12. Islomov, Dilshod. "LE TERME PHONOLOGIE, PHONOSTYLISTIQUE SELON NS TRUBETSKOY." *Models and methods in modern science* 2.14 (2023): 19-22.

13. Shomurodovich, Islomov Dilshod. "La phonostylistique est étudié par le linguiste russe NS Trubetskoy." *Gospodarka i Innovacje.* 42 (2023): 715-721.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Islomov Dilshod Shomurodovich filogoya fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD, Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro.

MILLIY TA'LIM KONSEPSIYASI JADID MA'RIFATPARVARLARI FAOLIYATIDA.

Tosheva Dildora Iskandarovna

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti.

Annotatsiya: Ushbu maqolada jadid ma'rifatparvarlarning pedagogik qarshlari, yangi usul maktablaridagi ta'lim tarbiya jarayoni va mamlakatimizdagi islohatlar haqida ma'lumot berilgan.

KIRISH.Yoshlarimiz albatta o'z tarixini va buyuk ajdodlarining hayot yo'llarini bilishi, ular qoldirgan boy ma'naviy me'rosidan foydalangan holda ta'lim jarayoniga milliy ruhda yondashishi, mamlakatimizda bo'layotgan islohotlarga o'z munosabatini bildirga olishi lozimdir.

MAQSAD: Milliy ta'lim konsepsiyasining jadidlar tomionidan yatrtilganligi va amamaliyotga tadbiiq etilganligini tahlil etish. Bugun ta'limga bo'lgan e'tibor, yoshlarga bo'lgan ishonch va imkoniyatlar ularni yanada ko'proq ilm olishga da'vat etadi. Zero ajdodlarimiz orzu qilgan intellekti yuqori bo'lgan yoshlarimizni dunyo tan olmog'i ularning yutig'i, millatning faxri bo'lmog'i darkor.

"Ilmdan boshqa najot yo'q va bo'lishi ham mumkin emas", degan hadisi sharifda. Shunday ekan biz millatning ravnaqi, mamlakat farovonligi uchun ilm –ma'rifatni yuksaltirishimiz, ta'lim tizimini milliy mafkuraviy g'oyalarga yug'rilgan holda isloh qilishimiz kerak.

MATERIALLAR VA METODLAR: Jadidlar faoliyati, matbuot xizmatlari, ularning ta'lim islohotlari, yangi usul maktablari, ulardagi pedagogik faoliyat, ta'lim tizimi va ta'lim ususllarini tadqiq qulish va takomillashtirish jadidlar faoliyatini o'rganish, tahlil qilish, ilmiy asoslash.

XULOSA: Prezidentimiz tomonlaridan ilgari surilgan targ'ibot asosida jadidlar ijodini o'rganish ta'lim sohasidagi islohotlarini tahlil qilish va tadbiiq etishda ilmiy izlanishlarni amalga oshirish orqali milliy ta'lim tizimimizni yanada takomillashtirishdan iborat.

KALIT SO'ZLAR: Jadid ma'rifatparvarlari, milliy tarbiya, milliy mafkura, odob-axloq, ta'lim-tarbiya, ilm- ma'rifat.

АННОТАЦИЯ: В данной статье представлена информация о педагогических возражениях современных просветителей, учебном процессе в школах нового метода, реформах в нашей стране.

ВВЕДЕНИЕ: Нашей молодежи необходимо знать свою историю и образ жизни своих великих предков, подходить к образовательному процессу в национальном духе, используя оставленное ими богатое

духовное наследие, уметь выражать свою реакцию на реформы, происходящие в нашей стране.

ЦЕЛЬ: проанализировать реализацию концепции национального образования с современной точки зрения и ее практическое применение. Сегодня внимание к образованию, уверенность в молодых людях и возможностях побуждают их учиться больше. Ведь необходимо, чтобы мир признал нашу молодежь с высоким интеллектом, о котором мечтали наши предки, и это должно быть их достижением и гордостью нации.

Есть хадис, в котором говорится: «Нет спасения, кроме знания, и оно невозможно». Поэтому для процветания нации мы должны совершенствовать науку и образование, реформировать систему образования на основе национальных идеологических идей.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: деятельность модернистов, пресс-служб, их образовательные реформы, новометодические школы, педагогическая деятельность в них, исследование и совершенствование образовательной системы и методов обучения, изучение, анализ, научное обоснование деятельности модернистов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Исходя из пропаганды Президента, изучение современных работ призвано способствовать дальнейшему совершенствованию нашей национальной системы образования путем проведения научных исследований по анализу и реализации реформ в сфере образования.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: просветители-джаиды, национальное образование, национальная идеология, нравы, образование, наука-просвещение.

ANNOTATION: This article provides information about the pedagogical objections of the modern enlighteners, the educational process in the schools of the new method, and the reforms in our country.

INTRODUCTION. It is necessary for our youth to know their history and the ways of life of their great ancestors, to approach the educational process in a national spirit using the rich spiritual heritage left by them, and to be able to express their reaction to the reforms taking place in our country.

PURPOSE: to analyze the implementation of the concept of national education from the modern point of view and its practical application. Today, attention to education, confidence in young people and opportunities encourage them to learn more. After all, it is necessary for the world to recognize our young people with high intellect, which our ancestors dreamed of, and it should be their achievement and the pride of the nation.

There is a hadith that says, "There is no salvation except knowledge and it is impossible." Therefore, for the prosperity of the nation, we must improve science and education, reform the education system based on national ideological ideas.

MATERIALS AND METHODS: activity of modernists, press services, their educational reforms, new method schools, pedagogical activity in them, research and improvement of educational system and educational methods, study, analysis, scientific justification of the activity of modernists.

CONCLUSION: Based on the propaganda of the President, the study of modern works is to further improve our national education system by conducting scientific research in the analysis and implementation of reforms in the field of education.

KEY WORDS: Jadid enlighteners, national education, national ideology, manners, education, science-enlightenment.

O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida jahon miqyosidagi raqobatga bardosh bera oladigan milliy ta’lim tizimini yaratish va uni kompleks rivojlantirish, malakali kadrlar tayyorlash maqsadlariga katta kuch va mablag‘lar yo‘naltirilmoqda. Bugungi modernizatsiya jarayonlari, islohot va o‘zgarishlar natijadorligi maktab ta’limiga, yangi avlod kadrlarini yetishtirish masalasiga borib taqaladi. Prezidentimiz tarixga nazar solib shunday deydi: "O‘ylaymanki, tarixda ikki buyuk Renessansga zamin bo‘lgan mintaqamizda uchinchi Renessansni aynan jadid ajdodlarimiz amalga oshirishlari mumkin edi. Afsuski, mustabid tuzum ularning ezgu g‘oya va amaliy harakatlarini to‘la ro‘yobga chiqarishga imkon bermadi - bugun biz ularning pirovard maqsadlarini amalga oshiramiz".¹

Ma’rifatparvarlar xalqimizning donishmand farzandlari sifatida mustamlakachilik davrida Turkistonda hukmron bo‘lgan ijtimoiy-siyosiy vaziyatni, xalqning ma’naviy holati darajasini yaxshi bilganlar. Mustaqillikka erishish uchun xalqning umumiy madaniy saviyasini davr talablari va imkoniyatlari darajasida rivojlantirish, xalqni yangi madaniyat, ma’rifatga chorlash zarurligini chuqur anglab yetganlar.

Ularning aksariyati o‘z asarlarida Turkiston xalqi madaniyatini rivojlantirish, ma’rifatga chaqirish, Vatan taqdiri va uning istiqboli uchun qayg‘urish kabi muammolarni ko‘tarib chiqqan edilar. Jadid bobolarimiz

¹ Prezident Shavkat Mirziyoyevning Jadidlar merosini o‘rganishga bag‘ishlangan xalqaro konferensiyagi nutqi.

Turkiston aholisining ijtimoiy-siyosiy fikr doirasini kengaytirish, xalqning dunyoqarashida madaniy-ma'rifiy o'zgarishlar yasashning muhim omili sifatida maktab islohotini birinchi zaruriyat deb belgilab olgan edi. "Millatning taraqqiysi aning avval muntazam maktablaridan boshlanur. Agarda biz dinimizni, millatimizni yaxshi ko'rub, muhofaza qilmoqchi bo'lsak, avval saodat eshigi bo'lgan maktabimizni zamong'a muvofiq isloh qilish kerak", deb yozgan edi Hoji Muin Shukrullo.² Haqiqatan ham, maktablar islohi masalasi jadid bobolarimizning keng qamrovli munozaralariga sabab bo'ldi.

Yangi usul (jadid) maktablarining ochilishi, undagi bosh maqsad milliy mafkura (hurlik, erkinlik, savodsiylik, qashshoqlik va qullikka qarshi ma'rifat va ilm bilan erishish) asnosida ta'lim-tarbiya jarayonini amalga oshirilishini belgilab berdi.

Jadidlarning asosiy maqsadi xalqni, millatni ma'rifatli qilish bo'lib uni amalga oshirish dasturi 3 bosqichdan iborat edi:

1.Yangi usul maktablari tarmog'ini kengaytirish- Ismoil Gaspirali tashabbusi bilan 1895 yilda jadid maktablarini Buxoroda Jo'raboy, Samarqandda A.SHakuriy, S.Aziziy, A Munzim, Mulla Qilich, Toshkentda Munavvar Qori, A.Avloniylar, Qo'qonda Hamza, Namanganda I.Ibrat, So'fizoda va shu kabi buyuk siymolarimiz ochganlar va o'z faoliyatlarini olib borishgan.

2.Umidli, iqtidorli yoshlarni chet elga o'qishga yuborish;

3.Turli ma'rifiy jamiyatlar tuzish xamda ziyolilarning kuchli firqasini tashkil etishga qaratilgan gazetalarni chop etishdan iborat.

Matbuot		
Muxarrir	Ro'znoma	Chop etilgan davr
Ismoil Obidovning	«Taraqqiy»	1906 yil
Munavvarqori	«Xurshid»	1906 yil
Abdulla Avloniy	«SHuxrat»	1907-1908 yillarda
Axmadjon Bektemirov	«Osiyo»	1908 yilda

Lekin tez orada yuqorida nomlari zikr etilgan bu ro'znomalarni chop etish man qilindi. Ma'rifatchilikning yangi to'liqida 1913-1915 yillarda «Samarqand», «Sadoi Turkiston», «Sadoi Farg'ona», «Buxoroi sharif», «Turon», 1917 yilda esa «El bayrog'i», «Kengash», «Xurriyat», «Ulug' Turkiston» gazetalari, «Oyina» jurnali kabi ommaviy axborot vositalari xam paydo bo'ldi.

Muhokama va natijalar. Jadidlarning asosiy maqsadi halqni ko'zini zamon haqiqatlarini ko'rishga o'rgatish, mamlakatda va dunyoda bo'layotgan islohotlarni targ'ib qilish. Darhaqiqat, millat ma'naviyatini isloh etish,

² Nodira mustafoyevaning "Jadid bobolarimizning orzu armoni ushaladigan davr" maqolasidan.

odamlarni ma'rifatli qilish, olamga ochiq nazar bilan boqishga o'rgatish va mudroq tafakkurni uyg'otishning eng asosiy omili sifatida jadidlar matbuotning qadrini baland ko'tardi. Ular nazdida matbuot – fikrlar tilmochi, millat va el-yurt rivoji yo'lida xizmatchi, odamlar ong-u shuurining quyoshi, har kimning vijdoniga tutilgan ko'zgu sifatida aks ettirildi.

Xalqni millatni ma'rifatli qilish maqsadida jadid ma'rifatparvari Munavvar Qori 1907 yilda o'z hisobidan uyida yangi usuldagi maktab ochib, shu maktabda 5 yillik boshlang'ich ta'limni 3 yildayoq amalga oshirdi. Munavvar Qori ham boshqa o'zbek ziyolilari qatori yangi usul maktabi uchun darsliklar yaratdi. Uning bunday darsliklari jumlasiga "Adibus avval" va "Adibus soniy" kitoblarini kiritish mumkin.

MunavvarQorining " Adibus soniy" asarida ilm, axloq odob, kamtarlik, ilohiyot, yaxshi va yomon sifatlar xulqlar haqida ibratlik hikoyalar, pandu nasixatlar keltirilgan shulardan biri odob haqida shunday bayon etilgan:-

Bir kishi Luqmoni hakimdan: "Odobni kimdan o'rgandingiz?" — deb so'ramish.

Luqmoni hakim: "Odobni odobsizlardan o'rgandim", — deb javob bermishlar. Ul kishi yana so'ramishki: "Odobni odobsizlardan qanday o'rgandingiz?" Luqmoni hakim javob bermishlarki: "Doim kishilarning qilgan ishlariga va so'zlagan so'zlariga diqqat ila qarab yurdim. Kimdan yomon so'z eshitsam, ul so'zni hech bir so'ylamadim, kimdagi bir yomon ish ko'rsam, ul ishni hech bir qilmadim, shuning ila odobli bo'ldim".

Hissa: odobli bo'lurman degan kishi har narsaga izzat ko'zi ila boqub, izzat olur. Qaysi ish ko'ziga yaxshi ko'run-sa, ul ishni qilmoqg'a harakat qilur. Va qay ish ko'ziga yomon ko'rinsa, ul ishdan o'zini tortur. Bunday qilgan kishi, albatta, odobli bo'lur. ³

Shu kabi ibratomus misollar orqali yoshlarga ta'lim bergan, ularga adab ilmidan saboq olmoq uchun o'z darsliklarini yaratgan.

XX asrning boshlarida o'zbek pedagogikasi taraqqiyotiga salomoqli hissa qo'shgan pedagoglarimizdan biri Abdulla Avloniy 1906 yildayoq Mirobid mahallasida yangi usuldagi maktab ochadi, uning bu maktabida diniy bilimlar bilan bir qatorda amaliy fanlardan ham saboq berilardi. A.Avloniy bolalarning axloqiy tarbiyasiga alohida e'tibor beradi va shu sababdan o'z maktabida "axloq" darsini o'ta boshlaydi. Avloniy Turkiston maktablarida axloq – odob to'g'risidagi bilimlar berilishi lozimligini quyidagicha tushuntiradi: "... Turkiston maktablarida o'z shevamizda yozilishi mukammal "axloq" kitobining yo'qligi ofrodi millatining shunday bir asarga tashna va muhtoj ekanligi o'zim muallimlar jumlasidan bo'lganligimdan manga

³ <https://ziyouz.uz/ozbek-nasri/munavvarqori-abdurashidxonov/munavvar-qori-abdurashidxonov-adibus-soniy/>

ham ochiq ma'lum bo'ldi. Shuning uchun ko'p vaqtlar tajriba so'ngidan adibi muhtaram shayx Sa'diy usulida yozmoqni, garchi og'ir ish bo'lsa – da o'zimga muqaddas bir vazifa ado qilaroq va bu kamchilikni orodin ko'tarmakni munosib ko'rdim".⁴

Pedagog maktablarda "axloq" darslarini tashkil qilishni o'z zimmasiga olgan holda, 1913 yilda "Turkiy guliston yoxud axloq" nomli ta'lim – tarbiya masalalarini chuqur bayon qiluvchi asar yaratadi. Uning bu asarida xulqiga qarab kishilarning ikkiga bo'linishlari ("yaxshi xulq" va "yomon xulq"), tarbiya turlari, tarbiyani to'g'ri tashkil etish va boshqa qimmatbaho fikrlar berilgan. Jumladan, A.Avloniy tarbiya sarlavhasi ostida tarbiya turlariga alohida to'xtalib, tarbiyani to'rt turga bo'ladi: tarbiyaning zamoni; badan tarbiyasi; fikr tarbiyasi (aqliy tarbiya); axloq tarbiyasi.

Abdulla Avloniy tomonidan tarbiyaning yuqoridagi tartibda aniqlanishi uni bolalarga xos xususiyatlardan chuqur xabardor ekanligidan darak beradi. U "Tarbiyaning zamoni" mavzusidagi bolalarga tug'ilgan kunidan boshlab tarbiya berish zarurligini hamda tarbiyani to'g'ri tashkil qilish uchun tarbiyachi, ota – ona, muallimlarning o'zlari ham tarbiyalangan kishilar bo'lishi lozimligini qayd qilib o'tadi. "Badan tarbiyasi" mavzusida insonning salomat bo'lishi uchun hamisha badan tarbiyasi zarurligini ko'rsatib, "... o'qimoq, o'qitmoq va o'rganmoq uchun insonga kuchlik kasalsiz jasad lozimdur", – deydi. Qolgan ikki – aqliy va axloqiy tarbiya mavzularida esa A.Avloniy o'qitishda ta'lim – tarbiyaning birligiga, tarbiyada esa o'qituvchilarning ibrat – namunasiga ahamiyat berish shartligini ta'kidlab o'tadi.⁵

A.Avloniy ham o'sha davriy faoliya ko'rsatgan boshqa ziyolilar qatori tashkil qilgan maktablari uchun darsliklar ham yozadi. Uning "Birinchi muallim" va "Ikkinchi muallim" kabi darsliklari shular jumlasidandir. Bundan tashqari A.Avloniy o'z zamondoshlari orasida pedagogika fanini birinchi bo'lib tilga olgan va o'zining "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida pedagogika "Pedagogiya" – bola tarbiyasining fani demakdir, deb to'g'ri ta'rif bera olgan buyuk pedagog hamdir. "Maorifdan, funun va madaniyatdan mahrum qolgan xalq jaholat panjalarining orasida ezilur", deb yozadi u o'z asarlarida. Uning asosiy maqsadi millatni jaxolatdan ma'rifatla qutqarmoq lozimligidir.

Yana bir ma'rifatparvar jadidchilik harakati yetakchilaridan biri bo'lmish Mahmudxo'ja Behbudiy ham xalqim deb yonib yashagan, o'zining qisqa umri davomida millatni ma'rifatga yetaklagan shaxs sifatida tarixga qolgan. U o'zi tug'ilgan Samarqandda zamondoshi Abdulqodir Shakuriy bilan hamkorlikda yangi maktab ochadi. Yangi maktablar uchun darsliklar tuzishga kirishadi.

⁴ A.Avloniy "Turkiy guliston yoxud axloq" asari. O'qituvchi nashriyoti. T. 1998 yil. 3 bet.

⁵ A.Avloniy "Turkiy guliston yoxud axloq" asari. O'qituvchi nashriyoti. T. 1998 yil

«Risolai asbobi savod» («Savod chiqarish kitobi», 1904), «Risolai jug'rofiyai umroniy» («Aholi geografiyasiga kirish», 1905), «Muntahabi jug'rofiyai umumiy» («Qisqacha umumiy geografiya», 1906), «Kitobat ul-atfol» («Bolalar xati», 1908), «Amaliyoti islom» (1908), «Tarixi islom» (1909) kabi kitoblar chop ettiradi. Behbudiy millatning taraqqiysi uchun bir necha til bilishni shart hisobladi. Jurnalning birinchi sonidayoq «Ikki emas, to'rt til lozim», degan maqola bilan chiqib, o'zbek, tojik, arab, rus va hatto biror uzoq xorij (mas, fransuz) tilini bilish shart deb hisobladi. *“Boshqa millatning yosh bolalari maktabda, lekin bizniki hammollikda va gadoylikda. Boshqa millat ulamosiga tobe' ekan, bizni ulamo bil'aks avomga tobe'dur? Buning oxiri xarobdur. Yigirma, o'ttiz sana so'ngra yana yomonroq bo'lur”*⁶ deb yozgan o'z maqolasida Behbudiy. Uning asosiy maqsadi ota-onalarning bolasini ilmiga pul ajratib, ularni zamonaviy bilimlarni o'rganishga, diniy ilmning mohiyatini anglagan holda, dunyoviy ilmlarga qunt qilmog'i avzalligini takidlagan, xalqqa ilm va uning yo'lida sarflangan aqcha foydaliligini, arzimasi molu dunyoga ruju qo'yib jaholat girdobiga g'arq bo'lmaslikni, millatni qulliqdan ma'rifat qutqarishini davr yoshlariga uqtirishga harakat qilgan.

Abdusalom Azimiyning ham “Ta'lim va tarbiya” deb nomlangan maqolasida “Agarda har millatning istiqbolini bilmak xohlansa, ul millatni bolalarig'a nazar va... alarning sihatlariga va husni tarbiya va ta'limlarig'a katta e'tibor zarurdir” deb ta'kidlagan.

“Yerda bir qobiliyat, ya'ni ko'kartirmoq qobiliyati bordur. Lekin bu qobiliyat, agar yer yaxshi tarbiya qilinmasa, maydonga chiqmas yoki chiqsa ham maqsadga muvofiq chiqmas. Haydalmagan, chopilmagan bir yerga ekin ekilsa ko'karmas, gilyoh ko'karsa ham samara bermas”. “Adab va tarbiya” maqolasi muallifi Muhammad Said insonning “komil bo'lmog'i uchun yetti narsa, ya'ni ilm, nomus, vijdon, sa'y-harakat, g'ayrat, tarbiyat va ta'lim lozimligi”, ularni shakllantirishda ota-ona hamda muallim birdek mas'ul ekani haqida fikr bildiradi.

Buyuk ajdodlarimizni kelajak avlodlarga murojaati avvalo hurlikda, erkinlikda taraqqiy etish, millatning ravnaqi yo'lida ilm olish va o'z ilmi urfoni ila dunyoga mashala yoqmoq, munosib voris bo'lib ulg'aymoq sizdek iqtidorli, tafakkuri teran, hurfikrli yoshlarning burchidir.

O'zbekistonda yangi Uyg'onish davri, ya'ni Uchinchi Renessans poydevorini yaratish asosiy maqsad qilib belgilangan ekan, Prezidentimiz ta'kidlaganidek, “Farzandlarimizni har tomonlama barkamol, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq insonlar etib tarbiyalashda taraqqiyparvar

⁶ Mahmudxo'ja Behbudiyning Yoshlarga bagishlangan maqolasi. «Oyna» jurnali, 1914 yil, 21-son, 390—391-betlar.

ajdodlarimizning aql-zakovati, iroda va matonati barchamiz uchun ibrat maktabi bo'lib xizmat qiladi."

Xulosa o'rnida shuni aytmoq joizki ilm ma'rifat yo'lida imkoniyatlar eshigining ochilishi buyuk davrning boshlanishidir. Bu davrni sizdek ilmiy yoshlar boshlab beradi. Mamlakatimizda eng katta e'tibor, mustaqil fikrlaydigan, tashabbuskor, shijoatli yoshlarni tarbiyalashga qaratilgan. O'zbekistonda buyuk alloma Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Yosh matematiklar xalqaro olimpiadasining tashkil etilganligi, uning mantiqiy davomi sifatida fizika bo'yicha Ahmad Farg'oniy, kimyo fani bo'yicha Abu Rayhon Beruniy, biologiya bo'yicha Abu Ali ibn Sino, astronomiya bo'yicha Mirzo Ulug'bek nomlaridagi xalqaro fan olimpiadalari tashkil etilishi, iqtidor va iste'dodli yoshlarni qo'llab quvvatlash maqsadida amalga oshirildi. Qolaversa intilekti yuqori yoshlarimiz bugun maxsus yo'naltirilgan maktablarda, prezident maktablarida ta'lim olishmoqda. Fan olimpiadasi g'oliblari, Zulfiya, "Mard o'g'lon" "Kelajak bunyodkori" kabi davlat mukofotlariga ega yoshlarimiz til sertifikatini olgan iqtidorli yoshlar davlat grandlari asosida oily ta'limga va xorijda taxsil olish imkoniyatiga ega bo'lishmoqda. Bular bungi kunda davlatimiz tomonidan yoshlarimizni ilm olishi va dunyo tanishi uchun imkoniyat eshiklarining ochilishi deb baholasak mubolag'a bo'lmaydi. Bunday imkoniyatdan unumli foydalanish siz yoshlarning qo'lingizda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Mirziyoyev Sh.M ning Jadidlar merosini o'rganishga bag'ishlangan xalqaro konferensiyagi nutqi.
2. A. Avloniy " Turkiy guliston yohud axloq" asari. O'qituvchi nashriyoti. T. 1998 yil. 3 bet.
3. Mahmudxo'ja Behbudiyning Yoshlarga bag'ishlangan maqolasi. «Oyna» jurnali, 1914 yil, 21-son, 390—391-betlar.
4. Internet ma'lumotlari.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Tosheva Dildora Iskandarovna pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD, Manzil: O'zbekiston, 00014, Buxoro, Piridastgir ko'chasi 2-uy

FRANSIYA TILI IMLOSINI SODDALASHTIRISH YO'LIDA OLIB BORILGAN IZLANISHLAR XUSUSIDA

Radjabov Ruslan Rajabmurodovich

Buxoro davlat universiteti

Annotatsiya

KIRISH: Mazkur maqolada fransuz tilining asrlar mobaynida soddalashtirish va "gapirayotganday yozish" tarafdorlari yoki unga hamfikir bo'lmagan lingvist olimlar fikrlari keltirilgan. Hozirgi davrdagi fransuz tili rivoji uchun olib borilayotgan olimlarning ishlari o'rganilgan va ular haqida fikrlar bildirilgan hamda misollar yordamida dalillangan.

MAQSAD: "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarorlari hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqot jarayonida til nazariyasi, fransuz tilida orfoepik va orfografik normalarning fonetik, leksik, semantik hamda struktur-semantik xususiyatlarini aniqlash hamda ularni tahlil qilish, orfografik normalarning mohiyatini aniqlash, zamonaviy fransuz tili imlosining tarixiy ildizlari, shakllanishi va taraqqiy etishi, kodifikatsiya va imloni isloh qilish kabi ilmiy metodlardan foydalanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Imloga oid bo'lgan o'zgartishlardan maqsad tildagi to'g'ri yozish va talaffuz qilish qoidalarini soddalashtirishdan iborat edi. Shuning uchun, so'zlar ichidagi talaffuz etilmaydigan ya'ni "keraksiz" undoshlar olib tashlandi. Noshirlar nihoyat, "i" ni "j" dan, "u" ni "v" harflaridan ajratdilar. Bu evolyutsiyalar tabiiy, hech qanday tortishuvlarsiz yuz ellik yil davomida uzluksiz amalga oshirilgan islohotlarning boshlanish nuqtasi edi.

XULOSA: Imloviy reformalardan har qanday til vaqtlar o'tib borishi bilan boyishi, eskirishi talaffuzda bo'ladigan o'zgarishlarga yuz tutishi mumkin bo'lgan murakkab hodisa ekanligini ko'rish mumkin. O'tgan davrlar mobaynida imlo tuzatishlari soddalashtirilgan bo'lsa ham, eslab qolish qoidalari va eslab qolish uchun istisnolar mavjud bo'ladi.

KALIT SO'ZLAR: Jahon tilshunosligi, Fransuz akademiyasi, lotin tili, Pleyada, Molyer tili, orfografiya, so'zlarning etimologiyasi, transkripsiya, yangi imlo, fonologiya.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: В этой статье представлены мнения лингвистов, которые поддерживают или не согласны с упрощением и «пиши, как мы

говорим» французского языка на протяжении веков. Изучены работы ученых, которые в настоящее время работают над развитием французского языка, высказаны и доказаны с помощью примеров мнения о них.

ЦЕЛЬ: Реализация задач, определенных в Постановлениях «О мерах по выводу деятельности по популяризации изучения иностранных языков в Республике Узбекистан на качественно новый уровень» и других нормативных правовых документах, связанных с данной деятельностью.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В ходе исследования теория языка выявляет фонетические, лексические, семантические и структурно-семантические особенности орфографических и орфографических норм французского языка и их анализ, определение сущности орфографических норм, исторических корней, становления и развития. современной французской орфографии, кодификации и научных методов, таких как реформа орфографии.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Целью орфографических изменений было упрощение правил правильного написания и произношения на языке. Поэтому непроизносимые, то есть «лишние» согласные в словах были удалены. Издатели наконец отделили «i» от «j» и «u» от «v». Эти изменения стали отправной точкой реформ, которые проводились без каких-либо разногласий на протяжении ста пятидесяти лет.

ВЫВОД: Из реформ орфографии видно, что любой язык представляет собой сложное явление, которое со временем может обогащаться и устаревать, претерпевать изменения в произношении. Хотя с годами исправления орфографии были упрощены, по-прежнему существуют правила и исключения для запоминания.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Мировая лингвистика, Французская академия, латинский язык, Плеяда, язык Мольера, орфография, этимология слов, транскрипция, новое правописание, фонология.

Annotation

INTRODUCTION: This article presents the opinions of linguists who support or disagree with the simplification and "write as we speak" of French over the centuries. The works of scientists who are currently working on the development of the French language are studied, opinions about them are expressed and proven with the help of examples.

AIM: Implementation of the tasks defined in the Resolutions "On measures to bring activities to popularize the study of foreign languages in the Republic of Uzbekistan to a qualitatively new level" and other regulatory legal documents related to this activity.

MATERIALS AND METHODS: In the course of the study, the theory of language reveals phonetic, lexical, semantic and structural-semantic features of spelling and orthographic norms of the French language and their analysis, determination of the essence of spelling norms, historical roots, formation and development. modern French orthography, codification and scientific methods such as spelling reform.

DISCUSSION AND RESULTS: The purpose of the spelling changes was to simplify the rules for correct spelling and pronunciation in the language. Therefore, unpronounceable, that is, "extra" consonants in words were removed. Publishers finally separated the "i" from the "j" and the "u" from the "v." These changes became the starting point of reforms that were carried out without any controversy for one hundred and fifty years.

CONCLUSION: From the spelling reforms it is clear that any language is a complex phenomenon that can become enriched and outdated over time, and undergo changes in pronunciation. Although spelling corrections have been simplified over the years, there are still rules and exceptions for memorization.

KEY WORDS: World linguistics, French Academy, Latin language, Pleiades, Moliere's language, spelling, etymology of words, transcription, new spelling, phonology.

Biz bilamizki, doimiy ravishda tilshunos olimlar o'rtasida bo'ladigan orfografiya, orfoepiyaga oid munozarali bahslar bugungi kunning muammosi emas, balki, u uyg'onish davridan buyon mavjud. Imlo yoki orfografiya faqat so'zlarni yozish usuli bo'lib qolmay, bu so'zlashuv tilidagi so'zlarni transkripsiya qilish uchun standart sifatida ko'riladigan qoidalar va foydalanish to'plamidir. Ammo, o'rta asrlarda, ya'ni XII-XIII asrlarda, yozuv mohiyatan og'zaki sivilizatsiyada ozmi-ko'pmi beqaror xotiraning o'ziga xos yordamchisi sifatida qaralar va uning asoslari mohiyatan fonologik bo'lib, kamchiliklar va ziddiyatlarga ega edi.

Jahon tilshunosligidagi ilmiy tadqiqot ishlari shuni ko'rsatadiki, asrlar davomida ko'plab grammatiklar, filologlar, fonetiklar, adabiyotshunoslar, tilshunoslar tomonidan bir necha bor soddalashtirish, o'zgartirish, isloh qilish bo'yicha bir qancha urinishlarni amalga oshirgan bo'lsa-da, ko'zda tutilgan natijaga erisha olmadi. Chunki, o'rta asrlarda Fransiya bir biridan farq qiladigan ko'plab lahjalarni va dialektlarni o'z ichiga qamrab olgan edi. Shu bilan birga, lotin tili cherkov, olimlar, ulamolar va ta'lim tili bo'lsa-da, ammo, aholining katta qismi vulgar (xalq tili) til bulmish fransuz tilida so'zlashar edi[1].

Bir guruh fransuz shoirlar, jumladan Piyer de Ronsard, Joachim du Bellay, Jan-Antuan de Baïf, Etien Jodel, Remi Bello, Jan Dorat, Jak

Peletier va Pontus de Tyardlar **Pleyada** atrofida birlashishlaridan maqsad, o'zlarining adabiy asarlari va nazariy matnlari orqali fransuz tilini yangilash va takomillashtirish, uning lotin tilidan ozod qilinishi, fransuz tilini lotin kabi oliyjanob va adabiy tilga aylantirish edi. Birinchilardan bo'lib, Jak Peletye du Mans "**écrire comme on parle**" ya'ni "**gapirayotgandek yozish**" kerak, deya ta'kidladi, undan keyin Lui Megret etimologik imlo tarafdorlaridan farqli o'laroq ularni "lotinlar" va aksincha, fonologik imloni himoya qiladiganlarni "zamonaviylar" deb atadi. Fransuz yozuvchisi, tilshunos olim Fransua Rablega kelsak, u 1552 yilda «qadimgi senzura»ni tanqid qilib o'zining grafik tizimini yaratdi. Ilgari hamma o'ziga yoqqan uslubda yozar edi, F.Rable, Mishel de Monten yoki, hatto, Jan Baptist Molyerning ham o'z imlosi bor edi, ular bir asardan boshqasiga o'zgarib turardi.

Shu bilan birga, Paris-Sorbonne universiteti professori Mirey Gushon "Imlo so'zlarning etimologiyasini aks ettirishi kerak va u boshidan kechirgan fonetik buzilishlarni qayd eta olishi kerak"[2], deb ta'kidlagan nazariyasi yuqoridagi fikrlarni to'ldiradi. Bunga misol tariqasida esclise- éclipse, médecin-médecin, dipner-dîner kabi so'zlardagi o'zgarishlarni ko'rsatish mumkin.

Ma'lumotlarga yuzlanadigan bo'lsak, dastlab, 1635 yil Kardinal Rishelye tashabbusi bilan yaratilgan Fransiya akademiasining vazifasi va maqsadi: "*Tilimizga ma'lum qoidalarni berish va uni sof, ravon, to'g'ri talaffuz qilish hamda san'at va fanlar bilan shug'ullanishga qodir qilish ustida ishlashdir*" [3] deb yozilganligiga guvoh bulamiz. Shundan so'ng akademiya fransuz tili orfografiyasiga oid imlo qoidalari tug'risidagi o'zgarishlarni kiritgan holda uni 9 marta nashr ettirdi. Mazkur Akademiyada mashhur akademiklar : La Fonten, Kornel, Rasin yoki Bualo va ko'plab olimlar ishtirok etdilar.

Fransuz imlosi 1650-1835 yillar oralig'ida tabiiy ravishda ancha o'zgardi. O'sha davrdagi o'zgarishlarni "*O'rtacha har o'n ikki yilda, bizning yozuvimizning muhim jihati o'zgarib borardi*" deya ta'kidlaydi tilshunos va grammatik olim Andre Chervel. Haqiqatdan ham, agar biz XVI-XVII asrlar mualliflarining matnlarini o'qisak, ularning asl nashrlarda hozirgi imlodan sezilarli farqlar mavjudligiga guvoh bulamiz. Quyidagi ikkita misol fikrimizga asoli dalil bo'la oladi: mashhur yozuvchi Fransua Rable:(1535 yil) «Cy n'entrez pas, hypocrites, bigotz, Uieulx matagotz, marmiteux, borsouflez, Torcoulx, badaux, plus que n'estoient les Gotz, Ny Ostrogotz, persecurseurs de magotz [4]...», yoki bir asrdan so'ng faylasuf Dekart (1637) asarlarida quyidagi misol ham: «Pour moy ie n'ay iamais presumé que mon esprit fust en rien plus parfait que ceux du commun: mesme i'ai souuent souhaité d'auoir la pensee aussi prompte, ou l'imagination aussy nette et distincte, ou la memoire aussy ample, ou aussy presente, que quelques autres». Bu misollar fransuz orfografiyasi naqadar

o'zgarishga yuz tutganligiga guvoh bo'lishimiz mumkin, albatta bu o'z navbatida orfoepiya yani ushbu o'zgarishga yuz tutgan so'zlarning to'g'ri talaffuziga ham bevosita ta'sir etgan. Bu XVI asrdagi diniy islohotlardan ya'ni protestant islohoti imonlilar uchun Injilni milliy tilda o'qishni majburiyat qilib qo'yganidan boshlandi. Chunki, hamma joyda maktablar ochilib, bolalarni o'qishga o'rgatishardi, bu bilan asta-sekin hamma uchun majburiyatga aylanib borayotgan juda murakkab yangi imloga o'tildi.

Sorbonna Nouvelle universitetining fransuz tilshunosligi va ijtimoiy lingvistikasi professori Mariya Kandeau bu haqda shunday deydi "Agar biz Molyerni qanday bo'lsa, shunday qilib o'rgatsak, fransuz tiliga katta xizmat qilgan bo'lardik. Bu hozirgi fransuz tili endi Molyerning tili emasligini aniq ko'rsatardi". Chunki o'sha davrdagi haqiqiy Molyer tili mazkur o'zgarishlardan keyin juda arxai bo'lib tuyulishi tabiiydir. Misol uchun, Molyer tilida s so'z o'rtasida "j" belgisi singari yozilardi (masalan, **saucjes**). Molyer ham barcha zamondoshlari kabi **i** va **j**, **u** va **v** ni harflarini bir biridan ajratmagan.

Masalan :

Veuve - beva va **trouve** - topish

monnaie - pul va **joie** - quvonch

kabi so'zlar bir-biriga qofiyalaganligini ko'rish mumkin. Buning sababi shundaki yuqorida ko'rsatilgan mazkur so'zlar o'sha davrda **monnwè** va **jwè** tarzida talaffuz qilinganligi tufayli deyish mumkin.

Shu bilan birga yuqorida keltirilgan misollardagi imloga oid bo'lgan o'zgartishlardan maqsad tildagi to'g'ri yozish va talaffuz qilish qoidalarini soddalashtirishdan iborat edi.

Mazkur misollar ham :

«**poictrine**» (hozirda *poitrine*), «**cognoissance**» (*connaissance*), «**escrire**» (*écrire*) kabi so'zlar ichidagi talaffuz etilmaydigan undoshlar olib tashlandi. Sal o'tib, noshirlar nihoyat "i" ni "j" dan, "u" ni "v" harflaridan ajratdilar. Bu evolyutsiyalar tabiiy, hech qanday tortishuvlarsiz yuz ellik yil davomida uzluksiz amalga oshirilgan islohotlarning boshlanish nuqtasi edi deb ayta olamiz. XVII asrning tarixchisi Fransua Eudes de Mezeray «*La compagnie (Académie) déclare qu'elle désire suiure (suivre) l'ancienne orthographe qui distingue les gents de lettres d'auec (avec) les jgnorants (ignorants) et les simples femmes.*» deb yozadi. Ta'kidlangan ushbu jumlada o'sha davrda *suiure* (ergashmoq) fe'li *suiuvre* tarzida yoki **avec** (bilan) **auec**, **ignorants** (bilimsiz) **jgnorants** so'zlarida unli va undosh harflari ajratilmaganligiga guvoh bo'lamiz.

2001 yilda Belgiya, Frantsiya va Shveytsariyaning uchta assotsiatsiyasi fransuz tilining yangi imlosi (RENOUVO) tarmog'ini yaratdi va tavsiya etilgan imloning *Vadémécum* dasturini ishlab chiqishdi, uning sarlavhasi **Le**

millepatte sur un nénufar bo'lib, unda 2000 ga yaqin so'z o'zgarishga yuz tutdi. Bu 2009 yil iyun oyida tavsiya etilgan zamonaviy imlo "Grand Vadémécum" tomonidan almashtirildi, u texnik va nodir so'zlarni birlashtirish orqali 5000 ta so'zni o'z ichiga oladi.

2009 yilda nashr etilgan *Le Nouveau Petit Robert* lug'at kitobining nashrida zamonaviy imlolarning 61,3 foizini so'zini qamrab oldi. Masalan, pizzéria so'zi imlosining o'rniga pizzeria kabi yozish qabul qilindi, des mafiosos (mafiozlar) o'rniga des mafiosi, des après-midis (so'zi muntazam s ko'plikda), un compte-goutte (s harfisiz birlikda), millepatte (qo'shilib yoziladigan), imbécilité (bitta l harfi bilan yozilishi), charriot (so'zida aksincha ikkita r harfi bilan yozilishi)... kabi qator imloviy o'zgarishlarni o'z ichiga qamrab oldi. Bunday imloviy o'zgarishlarni ko'plab lug'atlar jumladan *Mari Eva de Villersning Multidictionnaire* lug'ati, yangi imlo ta'sir qilgan atamalarni qavs ichiga, o'z navbatida ajratib ko'rsatgan bo'lsa *Le Petit Larousse* yangi imloni to'g'ridan-to'g'ri yozuvlarga birlashtirib ko'rsatdi deya olamiz.

Xulosa qilib aytganda, o'tgan davrlar mobaynida imlo tuzatishlari soddalashtirilgan bo'lsa ham, eslab qolish qoidalari va eslab qolish uchun istisnolar mavjud bo'ladi. Til mutaxassislari, shuningdek, berilgan yechimlar yuqorida aytib o'tilgan holatlarda bo'lgani kabi, tengsiz qo'llanilishini ham bilamiz.

Har doim islohotga intiluvchilar va har qanday islohotning dushmanlari bo'ladi va til yozuv paydo bo'lganidan beri bo'lgani kabi, ishtirokchilarga qaramay yoki ular bilan birga rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mireille Huchon. Histoire de la langue française. Poche. 2002
2. Académie française, Article 24 des statuts.
3. Jacques Leconte/Philippe Cibois. In Que vive l'orthographe! p. 94/95
4. Jo'rayeva M.M. Fransuz va o'zbek ertaklarida modallik kategoriyasining lingvokognitiv, milliy-madaniy xususiyatlari. Filologiya fanlari
5. Rajabmurodovich, Radjabov Ruslan. "Fransuz tili orfografiyasiga uyg'onish davri tilshunos olimlari tomonidan kiritilgan o'zgartirishlar to'g'risida." "Canada" International conference on developments in education, sciences and humanities. Vol. 9. No. 1. 2023.
6. Rajabmurodovich, Radjabov Ruslan. "Orfoepiya va zamonaviy fransuz tilining orfoepik normasi xususida." International scientific conferences with higher educational institutions. Vol. 1. No. 05.10. 2023.
7. Radjabov, Ruslan. "Tilshunoslar ahamiyatidagi tinish belgilarining dastlabki sharhlar." Центр научных публикаций (buxdu. uz) 31.31 (2023).

8. Radjabov, Ruslan. "Fransuz tili orfoepiyasining shakllanish bosqichlari." *Центр научных публикаций (buxdu. uz)* 30.30 (2023).
9. Radjabov, Ruslan. "Orfografiya Fransuz tili orfografiyasiga oid ilmiy-nazariy qarashlar: Orfografiya to'g'risidagi olimlarning nazariy qarashlari." *Центр научных публикаций (buxdu. uz)* 27.27 (2023).
10. Ruslan, Radjabov. "Points de vue scientifiques sur les normes orthoépiques françaises." *Gospodarka i Innowacje*. 42 (2023): 726-730.
11. Ruslan, Radjabov. "À propos du terme orthoépique." *Gospodarka i Innowacje*. 42 (2023): 731-735.

**MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]
[AUTHORS INFO]**

Radjabov Ruslan Rajabmurodovich, o'qituvchi
Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro, Hamza ko'chasi 96
<https://orcid.org/0000-0002-1565-1119>; rouslanrich@gmail.com

OLIV TA'LIM TIZIMIDA XORIY TAJRIBASI VA ULARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Qurbonova O'lmasoy Usmonovna
Buxoro davlat pedagogika instituti

Annotatsiya

KIRISH: maqolada xorijiy mamlakatlarda oliy ta'lim va maktab integratsiyasi masalalarini yoritishda hozirda tezkorlik bilan rivojlanib borayotgan va jamiyatda ta'lim tarbiyaning barqaror samarali tizimini yaratgan AQSH, Fransiya, Angliya, Germaniya, Finlyandiya davlatlari ta'limi tajribalari mamlakatimiz ilmiy – uslubiy asoslari, boy amaliy an'analari va yangi zamon talablariga tayangan holda tahlil etiladi.

MAQSAD: rivojlangan xorijiy mamlakatlar oliy ta'lim tizimi tahlili asosida mamlakatimiz milliy an'ana va qadriyatlarimizga tayangan holda ta'lim tizimi integratsiyasini oshirish

MATERIALLAR VA METODLAR: Inson kapitali tug'ma qobiliyat, talant, ta'lim integratsiyasi, qiyosiy tahlil qilish.

XULOSA: O'zbekiston taraqqiyotining bugungi davrida oliy ta'lim tizimini rivojlantirish sohasida turli yo'nalishlarda ishlar amalga oshirilayotgan bo'lib, maqolada uning ayrim jihatlarini imkon darajasida yoritib berildi. Uni kelajakda yaxlit fundamental tadqiqot sifatida o'rganish navbatdagi vazifalardan sanaladi.

KALIT SO'ZLAR:

Oliy ta'lim, inson kapitali, integratsiya jarayonlari, adaptatsiya, xorijiy tajriba.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье освещены вопросы интеграции высшего образования и школ в зарубежных странах, образовательный опыт США, Франции, Англии, Германии, Финляндии, которые в настоящее время быстро развиваются и создали в обществе устойчивую и эффективную систему образования, Анализируется научно-методическая база нашей страны, богатая она с учетом практических традиций и современных требований.

ЦЕЛЬ: повысить интеграцию системы образования на основе анализа системы высшего образования развитых зарубежных стран, опираясь на национальные традиции и ценности нашей страны.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: человеческий капитал, врожденные способности, талант, образовательная интеграция, сравнительный анализ.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в современных условиях реализуется ряд реформ в сфере высшего образования нашей страны. Данная статья посвящена некоторым аспектам педагогических идей в системе высшего образования. Всестороннее его изучение проведение фундаментальных исследований в будущем является одной из самых ближайших задач.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: в современном развитии Узбекистана работа ведется по различным направлениям в области развития системы высшего образования, и некоторые ее аспекты максимально освещены в статье. Одной из ближайших задач является ее изучение в качестве комплексного фундаментального исследования в будущем.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Высшее образование, человеческий капитал, интеграционные процессы, адаптация, зарубежный опыт.

Annotation

INTRODUCTION: the article covers the issues of higher education and school integration in foreign countries, the educational experiences of the USA, France, England, Germany, Finland, which are currently developing rapidly and have created a stable and effective system of education in society, the scientific and methodological foundations of our country, rich it is analyzed based on practical traditions and modern requirements.

AIM: to increase the integration of the education system based on the analysis of the higher education system of developed foreign countries, relying on the national traditions and values of our country

MATERIALS AND METHODS: Human capital innate ability, talent, educational integration, comparative analysis.

CONCLUSION: In today's development of Uzbekistan, work is being carried out in various directions in the field of development of the higher education system, and some of its aspects have been covered in the article as much as possible. It is one of the next tasks to study it as a comprehensive fundamental research in the future.

DISCUSSION AND RESULTS: In modern conditions, a number of reforms are being implemented in the field of higher education in our country. This article is devoted to some aspects of pedagogical ideas in the higher education system. Comprehensive study of it Conducting fundamental research in the future is one of the most immediate tasks.

KEY WORDS:

Higher education, human capital, integration processes, adaptation, foreign experience.

Zamonaviy hayotni bugun ilm-ma'rifat va ta'limning taraqqiyotisiz tasavvur etib bo'lmaydi, insoniyat fan o'qi atrofida aylanayotgandek go'yo. Jahonning yetakchi davlatlarida ta'limni rivojlantirish birinchi galdagi vazifa sifatida belgilanishi ham bejiz emas. Negaki, mamlakatning kelgusi ravnaqi aynan shu sohada qo'lga kiritilgan yutuqlari bilan chambarchas bog'liq bo'ladi.

Zamonaviy ta'limning maqsadi, faqat bilim olish emas balki qobiliyat va fazilatlarni o'stirish, inson karitalini rivojlantirishga qaratilgan. Prezidentimiz Sh.Mirziyoevning 2020 yil 6 noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni ta'lim sohasidagi keng ko'lamli islohotlarni yangi bosqichga ko'tardi. Oliy ta'lim xizmatlari va mehnat bozorlarini samarali rivojlanishi oliy ta'lim xizmatlari sub'ektlari bo'lgan oliy o'quv yurtlari tomonidan tayyorlanadigan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash bilan bog'liq. Chunki bozor munosabatlari sharoitida erkin raqobatga asoslangan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida innovatsiya yangiliklarini kiritish asosidagina mamlakatni jahon xo'jaligi bozorida raqobatbardoshligini ta'minlash respublikamizni ilmiy salohiyatidan foydalanish darajasiga bog'liq.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruzasida "ilmiy muassasalarning moddiy-texnik bazasini ilg'or xorijiy markazlar darajasida va olimlar talablariga muvofiq sezilarli ravishda mustahkamlash kerak" ⁷ deb ta'kidlab o'tdi.

Yangi industrial jamiyat nazariyasi namoyondasi Dj.Gelbreyt o'z vaqtida industrial tizim sharoitida o'qitilgan va o'rgatilgan kadrlar tayyorlashning hal qiluvchi omiliga aylangan va u yuqori rivojlangan ta'lim tizimiga bog'liq, deb hisoblagan. S.Fisher esa, inson kapitali tushunchasiga to'xtalib, "insonga daromad olib kelishi mumkin bo'lgan qobiliyat inson kapitalidir. Inson kapitali

⁷Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.- 46 b.

tug'ma qobiliyat, talant va shu qatorda o'rganilgan (orttirilgan) kabi klassifikatsiyalashuvga (tasnif) ega"⁸, deb hisoblagan.

B.M.Genkin va B.G.Yudinlar o'z tadqiqotlarida: inson kapitali – inson qobiliyatlarini tashkil etuvchi komponentlar (jismoniy salohiyat, yaratuvchanlik mahorati, bilim va ko'nikmalar, mahorat, harakatchanlik) orqali namoyon bo'lib, uy xo'jaligi, korxona va mamlakatning daromad manbaini shakllantiradi, deya fikr yuritishgan⁹. Amerikalik iqtisodchi E.Denison 1929-1982 yillar oralig'idagi Amerika iqtisodiyotini tahlil qiladi. Uning fikriga ko'ra, inson kapitaliga yo'naltirilayotgan xarajatlar faktori birlamchi omil emas, balki ularning natijaviy sifat ko'rsatkichlari iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biridir. Denison iqtisodiyotda ishchi kuchi sifatini yuqori o'ringa qo'yadi. Uning izlanishlari xulosasiga ko'ra, ishchi kuchi sifatini oshirishga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy faktor bu ta'lim tizimi hisoblanadi, ya'ni ta'lim tizimi inson kapitali shakllanishiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omil, hisoblanadi. M.K.Meldaxanova, inson kapitaliga mamlakat iqtisodiyoti barqarorligi, raqobatbardoshligi, innovatsion rivojlanishni ta'minlovchi bilim, malaka, ko'nikmalar orqali jamg'arilgan inson resursi, deb ta'rif beradi¹⁰. K.S.Muxtorova va E.S.Detskovkaya ishlarida davlat siyosatining inson kapitaliga yo'naltirilganligining mamlakat iqtisodiyotida muhim ahamiyat kasb etishi yoritilgan. Inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan siyosat orqali mamlakat aholisi hayoti, turmush sifati va darajasi yaxshilanadi, deb hisoblanadi¹¹.

Zero ta'kidlash joizki, mamlakatimizda davlat rahbariyati tomonidan ta'lim xizmatlari tizimini bozor iqtisodiyoti talablari asosida rivojlantirish katta e'tibor berilmoqda. Ammo xozirgi bozor munosabatlari sharoitida oliy ta'lim xizmatlari tizimi oliy ta'lim xizmatlari va mehnat bozorlari talablariga moliyaviy samaradorlik jihatdan uning ta'lim xizmatlari tizimini sifati jihatdan va undan foydalanish oliy ta'lim olishga intiluvchilarni talablarini qondiradigan darajada bo'lishi kerak.

Buning uchun:

- bozor iqtisodiyoti munosabatlari sharoitida jahon xo'jaligi bozori talablari asosida uni o'z navbatida tartibga solib turish;
- milliy ta'lim tizimini rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish iqtisodiy mintaqalardan kelib chiqqan holda amalga oshirish zarur;

⁸Fisher I. The Nature of Capital and Income. – L., 1927. – P.62

⁹ Генкин Б.М. Экономика и социология труда: Учеб. для вузов. 5-е изд., доп. М.: Норма, 2003 г., -416с

¹⁰ Мельдаханова М.К. Современная концепция человеческого капитала в экономической теории // Формирование и развитие конкурентоспособного человеческого капитала в Казахстане: сборник материалов Международной научно-практической конференции / под. ред. О. Сабдена и Н.К. Нурлановой. – Алматы: Институт экономики КН МОН РК, 2010 г. – С. 49-53

¹¹ Мухтарова К.С. Распределение доходов и бедность в переходной экономике. – Алматы, 2001 г. – 223 с.

- oliy ta'lim tizimini ilmiy-tadqiqot ishlari bilan bog'liqlikda olib borishni tashkil etishni doimiy ravishda tashkiliy-iqtisodiy va ta'lim jarayonlarini tashkil etish doimiy ravishda oliy ta'lim tizimini tashkil etuvchi takomillashib borishini ta'minlovchi muassasalar tomonidan amalga oshirilishi zarur.

Jahon oliy ta'lim tizimini so'nggi 30-40 yil ichida rivojlanishini moliyalashtirishni bir necha modellari tashkil topdi. Shulardan oliy ta'lim tizimini birinchi moliyalashtirish modeli neoliberalizm modeli bo'lib, u M.Fidlin, F.Chaba va F.Xask tomonidan o'rganilgan bu modelga asosan AQSH, Yaponiya, Avstraliya, Janubiy Koreya, Yangi Zelandiya va Janubiy Afrika mamlakatlarida qo'llaniladi. Jumladan, XXI asrda AQSH oliy ta'lim tizimi xarajatlarini 42,5% byudjet mablag'lari hisobiga, shu jumladan federal byudjet hisobiga 27,5 % mahalliy shtat byudjeti hisobiga 2,6% qoplangan. Davlat oliy o'quv yurtlari 50% moliyaviy mablag'larni shtat boshqaruvidan moliyalashtirilsa xususiy oliy o'quv yurtlari bunday huquqga ega emaslar. Bu model vakillari oliy o'quv yurtlari va shtatda joylashgan korxonalar xamkorlikda oliy ta'lim tizimida mavjud muammolarni hal etadilar.

Ammo oliy o'quv yurtlarini avtonom holda mustaqil bo'lib faoliyat yuritishlari ularda shtat byudjeti mablag'larini ishlatishni nazorat qilishni talab etadi. Yevropaning g'arb mamlakatlarida bozor iqtisodiyotini transformatsiyalanishi munosabati bilan oliy ta'lim xizmatlari o'rtasidagi munosabatlarni barqarorlashtirish muammosini hal etish oliy ta'lim inson bilmini faoliyatida asosiy vositaga aylanishi bilan bog'liq Bolon jarayoni umumiy muammo bo'lib uni birgalikda xal etishni talab etadi.

Oliy ta'lim tizimini moliyalashtirishning ikkinchi modeli bo'lib oliy ta'lim sohasida ijtimoiy bozorni shakllanishi bo'lib, uning nazariy asosini gumonlashgan xalqparvar kapitalizm tashkil etadi. Uning asoschilari Dj.Shumpetr, Dj. Giddens va X.Mayer hisoblanadi. Bu model Kanada, G'arbiy Yevropaning Angliya, Ispaniya va Italiyada qo'llaniladi. Oliy ta'lim tizimining bu model davlatning faol yordami bilan va shaxsning ta'lim olishdagi, karera qilishdagi javobgarligiga asoslanadi. Bu oliy ta'lim tizimi modeli qisman bozor munosabatlariga asoslangan bo'lib, davlat tomonidan moliyalashtirish darajasini kamayib borishiga va xususiy moliyalashtirishni o'sib borishiga asoslanadi.

Bu usulga asoslangan holda oliy ta'lim tizimini rivojlantirishdagi moliyalashtirish manbalarini o'zgarishini Angliya oliy o'quv yurtlari misolida ko'rish mumkin. Hozirgi davrda moliyalashtirishning 33 % davlat byudjeti hisobiga bo'lsa qolgan 67 % xususiy manbalar hisobiga (fuqarolardan oliy ta'lim olish uchun tushgan tushumlardan, xususiy firmalar o'z xodimlarini o'qitish uchun to'lagan to'lovlaridan tashkil topmoqda).

Oliy ta'lim tizimini moliyalashtirishning uchinchi modeli bozor iqtisodiyotiga, oliy ta'lim tizimida bozor munosabatlariga qarshi model bo'lib uni nazariy jihatdan Yevropa (Bryussel) va Germaniya (Frankfurt) ta'lim xodimlari ilmiy tadqiqot kasaba markazi tomonidan ishlab chiqilgan. Bu ta'lim modeli G'arbiy Yevropaning Germaniya, Norvegiya, Daniya, Fransiya, Shvesiya, Finlyandiya va boshqa mamlakatlarda qo'llanilmoqda. Ushbu ta'lim tizimi modeli oliy o'quv yurtlarini xususiylashtirishga qarshidir. Shuning uchun ham Germaniyada ko'pchilik oliy o'quv yurtlari davlatniki bo'lib o'qitish va stipendiya to'lash davlat tomonidan amalga oshiriladi. Talabalarning 30 % yordam puli oladilar yoki federal byudjetdan u 33 % ni, yer byudjetidan 44,6 % ni va jamoadan 22,4 foizni tashkil etadi. Xorijiy rivojlangan mamlakatlarda oliy ta'lim tizimini rivojlantirish ikki xususiyatga markaziy boshqaruvga va oliy o'quv yurtlarida mutaxassislar tayyorlashni bozor munosabatlari talablaridan kelib chiqqan holda ularni diversifikatsiyalashtirishga asoslanadi. Markazlashtirilgan holda oliy o'quv yurtlarini boshqarishni amalga oshirilishining sababi oliy ta'limni har bir mamlakat milliy iqtisodiyotini raqobatbardoshligini jahon bozorida ta'minlashdan iborat.

Shu bilan birga oliy ta'lim tizimini bozor munosabatlari sharoitida markazdan boshqarish zarurligi shundan iboratki ularda asosan oliy ta'lim davlat byudjeti hisobidan moliyalashtirilganligi sababli bu mablag'lardan foydalanishni nazorat qilishni zarurligidir.

Oliy ta'limni markazlashtirilgan holda boshqaruvi xorijiy mamlakatlarning umummilliy siyosatlaridan kelib chiqqan holda oliy o'quv yurtlarining strategiyalar ishlab chiqiladi va zarur bo'lgan yo'nalishlar bo'yicha kadrlarni tayyorlash zarurligidan kelib chiqqan holda ularni qo'shimcha ravishda moliyalashtiriladi. Mintaqaviy boshqaruv tashkilotlari oliy ta'lim tizimini rivojlantirish rejalarini shu mintaqa rivojlanish rejalariga qo'shadilar.

Har bir mamlakat oliy ta'lim tizimini rivojlantirish siyosati shu mamlakat siyosatiga bog'liq. Jumladan Angliya davlatining oliy ta'lim tizimini rivojlantirish siyosati asosan universitet va oliy o'quv yurtlarida davlat tomonidan moliyalashtirishkamaytirib borishga va boshqa nodavlat sub'ektlaridan pul tushumini oshirishga qaratilgan bo'lib, universitet va oliy o'quv yurtlari professor-o'qituvchilarini mehnatlariga haq to'lashda ularning ilmiy faoliyatlariga qarab farqlanishiga asoslanadi. Ularning mehnat xaqdari belgilanishi talabalar sonidan va o'qitish darajasiga qarab, ilmiy-tashkiliy ishlardan band bo'lganlarni moliyalashtirish faqat universitet darajasida amalga oshirilishiga asoslanadi.

Fransiya davlat universitetlari mustaqil bo'lib, ular bilan davlat o'rtasidagi munosabatlar kelishilgan bitim (kontrakt) asosida tartibga solib

boriladi. Bu kelishuv bitimida universitet tomonidan oliy ta'limni rivojlantirish, ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish bo'yicha davlat oldidagi majburiyatlarini bajarish davlat tomonidan esa moliyalashtirish va professor-o'qituvchilar personalni kengaytirish majburiyatlari olinganligi qayd etiladi. Davlat ta'lim tizimi markazlashtirilgan va qabul qilingan qonun va turli yuqori tashkilotlar tomonidan berilgan instruksiyalar asosida boshqariladi. O'quv rejalari oliy ta'lim vazirligi va oliy o'quv yurtlari direksiyasi tomonidan boshqariladi.

Avstriya mamlakatida esa amalga oshiriladigan vazifalar ta'lim vazirligi bilan universitet rahbariyati bilan kelishilgan holda amalga oshiriladi. Avstriya oliy ta'lim vazirligi oliy ta'lim xizmatlari bozorida mutaxassislarga bo'lgan talabni mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi uchun zarur bo'lgan yo'nalishlar bo'yicha bo'lgan mutaxassislarga bo'lgan talabni o'rganish asosida universitetlarga shu yo'nalishlar bo'yicha mutaxassislar tayyorlashga buyurtma beradi va uni moliyalashtiradi. Avstriyada universitetlar bozor talablari asosida oliy malakali mutaxassislarni tayyorlash uchun zarur bo'lgan innovatsiya yutuqlarini qamrab olgan zarur bo'lgan o'qitish dasturlarini ishlab chiqishni tashkil etadilar va ular bunga javobgar xisoblanadilar.

Respublika oliy ta'lim tizimining universitet va institutlarini Xalqaro ta'lim institutlari hamda mahalliy uzluksiz ta'lim muassasalari bilan o'quv-uslubiy, ilmiy, amaliy va ularni malakalarini oshirish bo'yicha aloqalarini kuchaytirish zarur.

Xalqaro ta'lim instituti 1919 yilda tashkil topgan bo'lib uning asosiy vazifasi oliy ta'lim yo'nalishida mamlakatlarning oliy o'quv yurtlari bilan hamkorlik munosabatlarini o'rnatish ularga akademik erkinlikni tashkil etish, xalqaro ta'lim yo'nalishida mutaxassislar tayyorlash o'qituvchilarni malakalarini oshirish, xalqaro darajada ilmiy ishlarni chop etish vazifalarini oshiradi. Shu bilan birga xalqaro konferensiyalarni, axborot markazlarini va oliy ta'lim yo'nalishida maslahat xizmatlarini ko'rsatadi. Xalqaro ta'lim institutining asosiy vazifasi yuqori darajada professoro'qituvchilarni 250 ta'lim dasturlari asosida malakalarini oshirishni ta'minlamoqda.

Xalqaro ta'lim institutining 6 qit'ada 19 filiali 1400 hamkorlari va a'zo tashkilotlari, 42500 ta ishtirokchilari, 200 ta dasturi 183 mamlakatda mavjud. Umuman dunyoda institutning 19 ofisi bo'lib Gonkong, Vengriya, Meksika, Rossiya, Tayland, Vetnam, Ukraina, Misr, Xitoy, Indoneziya va Efiopiyada va boshqa mamlakatlarda joylashgan¹².

Angliyada xorijiy davlatlardan talabalarni jalb etishda Buyuk Britaniya ta'lim Kengashi amalga oshiradi. Buyuk Britaniya Kengashiga bir yilda 8,5 mln.

¹²Xalqaro ta'lim institutlari. <http://www.iie.org/Content/NavigationMenu/AboutIIE1/Mission and Profile/MissionandProfile.htm>

kishi qatnashishi kasbiy va akademik yo'nalishlarida 1,3 mln. kishi imtixon topshiradilar. Buyuk Britaniya kengashi davlat tomonidan xorijiy mamlakatlardan o'qish uchun jalb qilish bilan shug'ullanadilar. Agarda 2001 yil 100,0 ming xorijiy talabalar jalb etilgan bo'lsa 2006-2007 o'quv yilida bu ko'rsatkich 356080 kishini tashkil etdi. Bu ko'rsatkich rejalashtirilgan ko'rsatkichga nisbatan 10000 kishi ko'pdir.

Buyuk Britaniyada xalqaro ta'lim Kengashi ham faoliyat ko'rsatadi. Unga 523 tashkilot a'zo bo'lib, u Buyukbritaniyadagi barcha universitetlarning o'ziga qamrab olgan. Kengash diplomdan keyingi davr bo'yicha 217 o'quv yurtlarini, 174 oliy o'quv yurtlarini 65 talabalar kengashini va 61 boshqa tashkilotlarni qamrab olgan. Fransiya davlati xorijiy talabalar soni bo'yicha uchinchi o'rinda bo'lib Kampyusfrans (Campusfrance) deb ataladi.

Bu tashkilot 1998 yilda tashkil topgan bo'lib, u ta'lim va tadqiqot vazirligi, tashqi va yevropa ishlar vazirligi nazorati ostida quyidagi vazifalarni bajaradi.

Fransiya oliy ta'lim tizimini chet ellarda targ'ib etish; o'qishga borayotganda zarur bo'lgan rahbariyat xujjatlarini tayyorlashni yengillashtirish, sifatli dasturlar asosida o'qishni xorijiy mamlakatlarda kafolatlash ishlarini olib boradi.

Fransiyada o'qishni istagan xorijiy mamlakatlar yoshlarini yagona sifatli dastur asosida o'qishni kafolatlanishi bo'yicha yagona umumiy axborotlarni ishlab chiqish bilan shug'ullanadi. 2008 yilda bu tashkilot a'zolari bo'lib 220 ta Fransiya institutlari hisoblangan. Uning 2015 yilda 114 xorijiy mamlakatlarida 200 dan ortiq ofislari mavjud. Uning asosiy vazifasi xorijiy mamlakatlar fuqarolarini zarur bo'lgan ma'lumotlar bilan ta'minlash hisoblanadi.

YUNESKO ma'lumotlariga ko'ra, Fransiya dunyo bo'yicha xorijiy talabalarni qabul qilish bo'yicha 3 o'rinda turadi: dunyo bo'yicha umumiy xorijiy studentlarning 7 foizini tashkil etadi. 2013-2014 o'quv yillarda bu yerda 295 ming xorijiy talabalar tahsil olgan, shu jumladan 218 ming (74 foizi) nafari universitet talabalari hisoblanadi. Fransiya tashqi ishlar, ta'lim va tadqiqot vazirligi tashabbusi bilan 1998 yilda EduFranse (Agene EduFranse) agentligi tashkil etilgan. Uning asosiy vazifasi Fransiya davlatini xalqaro ta'limda faol qatnashuvini ta'minlash hisoblanadi. U Fransiya ta'lim tizimi mohiyatini xorijiy mamlakatlarga yoyish, xorijiy talaba va tadqiqotchilarga yaqindan yordam berish, konsalting faoliyatini ayniqsa ta'limda axborotlar texnologiyasini xizmatlarini rivojlantirishdan iborat. Fransiyada 1960 yilda EGIDE akademik dasturi tuzilgan bo'lib u 2007 yildan boshlab KampyusFrans a'zosidir. Uning asosiy vazifasi xorijiy talabalarga, stajyor va tadqiqotchilarga akademiyaning

dasturini o'zlashtirishga yordam berish hisoblanadi. Uning akademik dasturini Fransiya tashqi ishlar vazirligi moliyalashtiradi.

Germaniyada xorijiy mamlakatlar talabalarini jalb etishda Germaniyaning akademik almashuv agentligi va Gets DAAD instituti amalga oshiradi.

Germaniyaning akademik almashuv xizmati 1925 yilda tashkil topib Germaniya oliy o'quv yurtlarini o'zini-o'zi boshqaruvini tashkil etadi. Bu tashkilot xorijiy studentlarga va o'zining studentlariga stipendiya berish Germaniya oliy o'quv yurtlarini internatsionalizatsiyalanishiga yordam berish, germanlashgan va nemis tilini qo'llab-quvvatlash va ta'lim tizimida rivojlanayotgan mamlakatlar bilan hamkorlik qilishdan iborat. Bu tashkilot o'zining maqsadini amalga oshirishda turli 200 dastur asosida amalga oshiradi.

Ushbu tashkilot talabalar va tashqi madaniyat siyosatini olib borishda hamda Germaniyada ta'lim va ilmni rivojlantirish siyosatini olib boradi. Shu tashkilotning 15 xorijiy vakolatxonasi va 56 axborotlar markazi faoliyat olib boradi hamda yiliga 100,0 ming stipendiya beriladi. Bu tashkilotni Germaniya tashqi ishlar vazirligi, Iqtisodiy aloqa va rivojlanish federal vazirligi, ta'lim ilm vazirligi, Yevropa Ittifoqi, Iqtisod va texnologiya federal vazirligi moliyalashtiradi. Shu bilan birga uni moliyaviy jihatdan texnika aloqali jamiyati NATOning ilm bo'yicha kengash, nemis ilmini qo'llab-quvvatlash fondi va boshqa ko'p tashkilotlar moliyaviy yordam ko'rsatadilar. Germaniyaning Gete instituti ham 1951 yildan buyon madaniy xizmatlarni ko'rsatib kelmoqda.

Aytish mumkinki, mahalliy Oliy ta'limni rivojlantirish shakllarini bozor talablari asosida tashkil etish va xalqaro oliy ta'lim tizimi bilan integratsiyalashuvida milliy an'analaridan kelib chiqish; oliy ta'limni jahon andozalari asosida rivojlantirishning yangi integratsiyalashuvi andozalariga asoslanish; oliy ta'lim oliygohlarida olingan bilim diplom sifatida emas balki talabalarning olgan nazariy va amaliy bilimlarini amaliyotda qo'llashiga qarab baho berish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6108-sonli "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni, 06.11.2020 yil, <https://lex.uz/docs/5085999>
2. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.- 46 b.
3. Fisher I. The Nature off Capital and Income. – L., 1927. – P.62

4. Genkin B.M. Ekonomika i sotsiologiya truda: Ucheb. dlya vuzov. 5-ye izd., dop. M.: Norma, 2003g., -416s
5. Meldaxanova M.K. Sovremennaya koncepsiya chelovecheskogo kapitala v ekonomicheskoy teorii // Formirovanie i razvitie konkurentosposobnogo chelovecheskogo kapitala v Kazaxstane: sbornik materialov Mejdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferensii / pod.red. O. Sabdena i N.K. Nurlanovoy. – Almaty: Institut ekonomiki KN MON RK, 2010 g. – S. 49-53
6. Muxtarova K.S. Raspredelenie doxodov i bednost v perexodnoy ekonomike. – Almaty, 2001 g. – 223 s.

**MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]
[AUTHORS INFO]**

Qurbonova O'lmasoy Usmonovna pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD, Manzil: O'zbekiston, 00014, Buxoro, Piridastgir ko'chasi 2-uy
<https://orcid.org/0000-0003-3561-8583> qurbonova@gmail.com

TALABALARNING REPRODUKTIV SALOMATLIGI MUAMMOLARI

Sobirov Abdulaziz Abdurozиковich

Buxoro davlat pedagogika institute

Annotatsiya

KIRISH: Maqolada reproduktiv salomatlik muammosi pedagogika universitetining birinchi kurs talabalarining moslashuvi mezoni sifatida ko'rib chiqiladi. Birinchi kurs talabalarining sog'lig'iga bo'lgan munosabatini o'rganish natijalari tasvirlangan. Natijalarni tahlil qilishda adekvatlik mezonlariga javob beradigan 4 sohadagi ko'rsatkichlar hisobga olindi – o'z sog'lig'iga bo'lgan munosabatning nomuvofiqligi: kognitiv, xulq-atvor, hissiy, qiymat va motivatsion.

MAQSAD: Reproductive salomatlik muammosi juda ko'p sonli nazariy va uslubiy yo'nalishlarni taqdim etadigan ilmiy bilimlarning umumiy ahamiyatga ega sohalaridan biridir. "Salomatlik" fenomeni turli fanlarning chorrahasida o'rganiladi, chunki u fanlararo xarakterga ega. Shu bilan birga, "reproduktiv salomatlik" ning nazariy va uslubiy muammolari to'liq hal qilinmagan. Har qanday odamning hayotida doimo stressli, asabiy va tanqidiy voqealar sodir bo'ladi. Bolalarda ham, kattalarda ham neyro–ruhiy buzilishlarning keskin o'sishiga ko'p jihatdan mamlakatdagi ijtimoiy–iqtisodiy vaziyatning beqarorligi ta'sir ko'rsatdi. Ayniqsa, turli xil ijtimoiy o'zgarishlar yoshlarga ta'sir qiladi va talabalar, bir qator mutaxassislarning fikriga ko'ra, psixogen omillar mavjudligi sababli xavf guruhiga kiritilishi mumkin. Universitetda o'qish maktabga nisbatan sezilarli farqlarga ega va ob'ektiv ravishda ko'proq zo'riqish va hissiy barqarorlikni talab qiladi, bu esa birinchi kurs talabalarining reproduktiv salomatligini buzilishiga olib keladi. Hozirgi vaqtda inson salomatligini mustahkamlash, to'laqonli rivojlanish va xavfsiz ta'lim makonini shakllantirish, yosh avlodlarning ijtimoiy, shaxsiy va axloqiy tanazzulining oldini olish muammolari tobora ko'proq ko'rib chiqilmoqda.

MATERIALLAR VA METODLAR: Zamonaviy dunyoda sog'liqni saqlash psixologiyasi yangi ilmiy yo'nalish sifatida uning shakllanishining dastlabki bosqichidan o'tmoqda. "Psixologik salomatlik" atamasi I. V. tomonidan kiritilgan. Dubrovina, uning fikriga ko'ra, kengroq ruhiy salomatlik hodisasi bilan munosabatlarni o'z ichiga olgan, "bu umuman shaxsga tegishli va inson ruhining eng yuqori namoyon bo'lishi bilan belgilanadi" [5]. O. V. Xuxlayevaning fikricha, reproduktiv salomatlikning eng yuqori darajasiga atrof-muhitga barqaror moslashuvga ega bo'lgan, stressli vaziyatlarni bartaraf etish uchun kuch zaxirasiga ega bo'lgan va atrofdagi voqelikka faol, ijodiy munosabatda bo'lgan kishi erishadi.

Shunga ko'ra, inson hayotining eng yuqori darajasi va muhim jarayoni moslashuv deb aytishimiz mumkin. Shuni ta'kidlash kerakki, moslashuv inson hayotining eng yuqori darajasi va jarayonidir. Reproduktiv salomatlikning eng yuqori darajasiga atrof-muhitga barqaror moslashuvga ega bo'lgan kishi erishadi, stressli vaziyatlarni engish uchun kuch zaxirasiga ega va atrofdagi voqelikka faol, ijodiy munosabatda bo'ladi. Faqat psixologik jihatdan sog'lom odam harakatchan va tashqi o'zgarishlarga sezgir, ammo ma'lum bir ichki yadroga, xavfsizlik chegarasiga ega, psixologik himoya qilishning samarali usullariga ega, bu unga voqelikning halokatli omiliga qarshi turishga, uning hayotiy faoliyatini optimallashtirishga imkon beradi [8].

XULOSA. Shunday qilib, maktabdan universitet ta'lim tizimiga o'tish ko'pchilik yoshlar uchun juda qiyin va burilish nuqtasidir, shuning uchun birinchi kurs talabalarining katta qismi qiyinchiliklarga duch kelishadi va yangi sharoitlarga tezda moslasha olmaydilar. Bu yigitning psixologik salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shunday qilib, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, birinchi kurs talabalari har doim ham o'rta maktabda kam ta'lim olganliklari uchun emas, balki ular quyidagi shaxsiy xususiyatlarni shakllantirmaganliklari uchun bilimlarni muvaffaqiyatli o'zlashtira olmaydilar: o'rganishga tayyorlik; mustaqil ravishda o'rganish, o'zini boshqarish va baholash, kognitiv faoliyatning individual xususiyatlariga egalik qilish qobiliyati; mustaqil tayyorgarlik uchun ish vaqtini to'g'ri taqsimlash qobiliyati. Maktabda kundalik vasiylik va nazoratga o'rganib qolgan ba'zi birinchi kurs talabalari asosiy qarorlarni qabul qila olmaydilar. Ular o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini tarbiyalash istagini etarlicha rivojlantirmagan.

KALIT SO'ZLAR: Salomatlik, moslashish, reproduktiv salomatlik, sog'liqqa munosabat.

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ. В статье рассматривается проблема репродуктивного здоровья в качестве критерия адаптации студентов-первокурсников педагогического вуза. Описаны результаты исследования отношения к здоровью студентов-первокурсников. При анализе результатов учитывались показатели по 4 сферам, отвечающим критериям адекватности – неадекватности отношения к собственному здоровью: когнитивная, поведенческая, эмоциональная, ценностно-мотивационная.

ЦЕЛЬ. Проблема репродуктивного здоровья-одна из общезначимых областей научного знания, представляющая огромное количество

теоретических и методических направлений. Феномен "здоровье" изучается на стыке различных наук, так как имеет междисциплинарный характер. При этом теоретические и методологические проблемы "репродуктивного здоровья" до конца не решены. В жизни любого человека постоянно происходят стрессовые, нервные и критические события. На резкий рост нервно-психических расстройств как у детей, так и у взрослых во многом повлияла нестабильность социально-экономической ситуации в стране. В частности, различные социальные изменения затрагивают молодежь, и студенты, по мнению ряда экспертов, могут быть отнесены к группе риска из-за наличия психогенных факторов. Учеба в университете имеет существенные отличия от школы и объективно требует большего напряжения и эмоциональной стабильности, что приводит к ухудшению репродуктивного здоровья первокурсников. В настоящее время все чаще рассматриваются проблемы укрепления здоровья человека, формирования полноценного развивающего и безопасного образовательного пространства, предупреждения социального, личностного и нравственного упадка подрастающего поколения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ. В современном мире Психология здоровья как новое научное направление проходит начальный этап своего становления. Термин "психологическое здоровье" и. В. представлено. Дубровина, который, по ее мнению, включал отношения с более широким феноменом психического здоровья, "это относится к человеку в целом и определяется высшим проявлением человеческого духа" [5]. О. В. По мнению хухлаевой, наивысшего уровня репродуктивного здоровья достигает человек, обладающий устойчивой адаптацией к окружающей среде, имеющий запас сил для преодоления стрессовых ситуаций, активно, творчески реагирующий на окружающую действительность.

Соответственно, можно сказать, что высшим и важнейшим процессом жизнедеятельности человека является адаптация. Следует отметить, что адаптация-это высший уровень и процесс человеческой жизни. Наивысшего уровня репродуктивного здоровья достигает человек, обладающий устойчивой адаптацией к окружающей среде, имеющий запас сил для преодоления стрессовых ситуаций, активный, творческий подход к окружающей действительности. Только психологически здоровый человек подвижен и чувствителен к внешним изменениям, но обладает определенным внутренним ядром, запасом прочности, эффективными методами психологической защиты, позволяющими ему

противостоять деструктивному фактору действительности, оптимизировать свою жизнедеятельность [8].

ВЫВОД. Таким образом, переход от школы к университетской системе образования является очень трудным и поворотным моментом для большинства молодых людей, поэтому значительная часть первокурсников сталкивается с трудностями и не может быстро адаптироваться к новым условиям. Это негативно сказывается на психологическом здоровье парня. Таким образом, исследования показывают, что первокурсники не всегда могут успешно усваивать знания не потому, что в старшей школе у них мало образования, а потому, что у них не сформированы следующие черты личности: готовность к обучению; способность самостоятельно учиться, самоконтроль и оценка, владение индивидуальными особенностями познавательной деятельности; правильное распределение рабочего времени на самостоятельную подготовку способность. Некоторые первокурсники, привыкшие к ежедневной опеке и присмотру в школе, не могут принимать основные решения. У них недостаточно развито стремление к самообразованию и самодисциплине.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: здоровье, адаптация, репродуктивное здоровье, отношение к здоровью.

Annotation.

INTRODUCTION. The article considers the problem of psychological health as a criterion for the adaptation of first-year students of a pedagogical university. The results of a study of the attitude to the health of first-year students are described. When analyzing the results, indicators were taken into account in 4 areas that meet the criteria of adequacy – inadequacy of attitude to one's own health: cognitive, behavioral, emotional, value-motivational.

GOAL. The problem of reproductive health is one of the areas of general importance of scientific knowledge, which provides a huge number of theoretical and methodological directions. The phenomenon of "Health" is studied at the crossroads of various disciplines, since it has an interdisciplinary character. At the same time, the theoretical and methodological problems of "reproductive health" have not been fully solved. In the life of any person, stressful, nervous and critical events always occur. The sharp increase in neuromuscular disorders in both children and adults was largely influenced by the instability of the socio-economic situation in the country. In particular, various social changes affect young people, and students, according to a number of experts, can be included in the risk group due to the presence of

psychogenic factors. Studying at the university has significant differences compared to school and objectively requires more tension and emotional stability, which leads to a violation of the reproductive health of first-year students. Currently, the problems of strengthening human health, full-fledged development and the formation of a safe educational space, the Prevention of social, personal and moral degradation of younger generations are increasingly being considered.

MATERIALS AND METHODS. In the Modern World, Health Psychology is going through the initial stage of its formation as a new scientific direction. The term "psychological health" I. V. included by. Dubrovina, in his view, included a relationship with a broader mental health phenomenon, "which generally refers to the individual and is defined by the highest manifestation of the human spirit" [5]. O. V. Khukhlayeva believes that the highest level of reproductive health is achieved by a person who has a stable adaptation to the environment, has a reserve of strength to eliminate stressful situations, and has an active, creative attitude to the surrounding reality.

Accordingly, we can say that the highest level and important process of human life is adaptation. It should be noted that adaptation is the highest level and process of human life. The highest level of reproductive health is achieved by a person with a stable adaptation to the environment, has a reserve of strength to cope with stressful situations and actively, creatively reacts to the surrounding reality. Only a psychologically healthy person is mobile and sensitive to external changes, but has a certain inner core, a margin of safety, has effective methods of psychological protection, which allows him to resist the destructive factor of reality, optimize his vital activity [8].

CONCLUSION. Thus, the transition from school to university education is a very difficult and turning point for most young people, so that a large part of freshmen face difficulties and cannot quickly adapt to new conditions. This negatively affects the psychological health of the young man. Thus, research shows that first-year students are not always able to successfully master knowledge not because they received little education in high school, but because they did not form the following personality traits: willingness to learn; the ability to independently learn, self-control and evaluate, possess individual characteristics of cognitive activity; the ability to correctly distribute working time for independent preparation. Some freshmen who are used to day-to-day guardianship and supervision at the school are unable to make key decisions. They have not sufficiently developed a desire for self-education and self-education.

KEYWORDS: health, adaptation, reproductive health, attitude to health

Maktab bilan taqqoslaganda o'quv faoliyatining tuzilishi va shartlari murakkablashadi-o'qituvchilar soni ko'payadi, o'qitish shakllari va usullari o'zgaradi, pedagogik talablar oshadi, o'quv ishlari hajmi oshadi, yangi element ma'ruzalar shaklida o'quv ma'lumotlarini o'qitish va idrok etishning maxsus tizimiga aylanadi, o'quv vaqtini mustaqil ravishda rejalashtirish zarurati tug'iladi, katta hajmdagi o'quv materiallarini o'zlashtirish ustidan har kuni [2]. Dastlab ularning hammasi ham o'z kuchlarini qanday hisoblashni, o'z ishlarini oqilona tashkil qilishni bilishmaydi. Shuning uchun ularning o'quv faoliyati ustidan tizimli nazoratni tashkil etish, individual konsultatsiyalar o'tkazish, kuratorlarning ishi va boshqalar zarur talaba uchun yuqori, ammo qulay darajada amalga oshiriladigan tartibga solinadigan intellektual yuk (haddan tashqari ortiqcha yuk emas) ta'limning dastlabki bosqichida yoshlarning o'zini o'zi tashkil etish va faolligini oshirishning eng muhim shartidir. Natijalarni tahlil qilishda adekvatlik mezonlariga javob beradigan 4 sohadagi ko'rsatkichlar hisobga olindi-o'z sog'lig'iga bo'lgan munosabatning nomuvofiqligi: kognitiv-insonning sog'liqni saqlash sohasidagi xabardorligi yoki malakasi darajasi, asosiy xavf omillari va antiriskni bilish, faol va uzoq umr ko'rishda salomatlikning rolini tushunish; xulq –atvor-insonning harakatlari va harakatlarining sog'lom turmush tarzi talablariga muvofiqligi darajasi; hissiy-sog'liq bilan bog'liq tashvishning maqbul darajasi, undan zavqlanish va zavqlanish qobiliyati; qiymat-motivatsion-individual qadriyatlar ierarxiyasida salomatlikning yuqori ahamiyati, salomatlikni saqlash va mustahkamlash uchun motivatsiyaning shakllanish darajasi.

Keling, "sog'liqqa munosabat" metodologiyasi bo'yicha birinchi kurs talabalarini tashxislashda olingan natijalarni tahlil qilaylik. Talabalarning kognitiv darajadagi salomatlik haqidagi tushunchalarini ko'rib chiqing. Guruh talabalarining 23 foizi salomatlikni "salomatlik, hech narsa bezovta qilmaydi, kasallik yo'q" deb ta'riflaydi, guruh talabalarining 12 foizi salomatlikni inson holati sifatida belgilaydi, bu ham farovon, ham disfunktsional bo'lishi mumkin, birinchi kurs talabalarining 23 foizi salomatlikni inson hayotining asosi sifatida belgilaydi (masalan, "salomatlik hayotning zaruriy qismidir inson"). Bundan tashqari, guruh talabalarining 15% salomatlikni profilaktika choralari majmuasi sifatida tavsiflaydi ("salomatlik –bu to'g'ri ovqatlanish, jismoniy tayyorgarlikni saqlash, aqliy muvozanat kuzatiladigan odamning holati"), birinchi kurs talabalarining 27% salomatlikning muhim xususiyati insonning ma'naviy va jismoniy tamoyillarining uyg'un kombinatsiyasi ("salomatlik–bu insonning ichki holati"). va tashqi rozilik, tinchlik, to'liq jismoniy salomatlik"). Talabalarning 85 foiziga ko'ra, sog'liqni saqlash sohasidagi xabardorlikka

shifokorlar (mutaxassislar) tomonidan olingan ma'lumotlar ko'proq ta'sir qiladi. Shu bilan birga, talabalarning 69 foizi "ommaviy axborot vositalari (radio, televidenie)"sog'liqni saqlash ma'lumotlarining muhim manbalaridan birini aniqlaydilar. Ta'sir darajasi bo'yicha III o'rin sog'liqni saqlash bo'yicha ilmiy-ommabop kitoblar (62% talabalar).Shu bilan birga, talabalarning 50 foizi do'stlari (tanishlari) va talabalarning 31 foizi gazeta (jurnal) dan sog'liq haqida ma'lumot olishni afzal ko'rishadi. Natijalarni tahlil qilib, biz barcha talabalarning fikriga ko'ra, "ekologik vaziyat"omili sog'liq holatiga eng muhim ta'sir ko'rsatishini aniqladik. Shu bilan birga, talabalarning 96 foizi sog'liqqa ta'sir qiluvchi muhim omillardan biri sifatida "ovqatlanish xususiyatlari"ni aniqlaydilar. III o'rindagi ahamiyat darajasi bo'yicha talabalarning 88 foizi "turmush tarzi"ni anglatadi. V o'rindagi talabalarning 81 foizi "kasbiy faoliyat"omilini aniqlaydi. Bundan tashqari, birinchi kurs talabalarining 38 foizi sog'liq holatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan qo'shimcha omillarni aniqladilar: yopiq joy, psixologik tinchlik, suv sifati va boshqalar. shunday qilib, kognitiv darajada talabalarning sog'liqni saqlashni madaniy, ijtimoiy, psixologik, jismoniy, iqtisodiy va ma'naviy omillarning o'zaro bog'liqligini ifodalovchi inson hayotining asosiy jihati sifatida tushunishi xarakterlidir. shuningdek, uning faol va uzoq umr ko'rishdagi ahamiyati. Birinchi kurs talabalarining aksariyati salomatlikni ma'naviy va jismoniy tamoyillarning uyg'un kombinatsiyasi sifatida belgilaydilar. Birinchi kurs talabalarini sog'liqni saqlash sohasidagi ma'lumotlarni turli manbalardan olishadi, ammo shifokorlar (mutaxassislar) va "ommaviy axborot vositalari (radio, televidenie)"dan olingan ma'lumotlarni qabul qilishga ko'proq tayyor. Talabalarning salomatlik haqidagi tushunchalarini xulq-atvor darajasida ko'rib chiqing. Shuni ta'kidlash kerakki, talabalar jismoniy sog'lig'ini saqlash uchun muntazam ravishda hammom (sauna) ga tashrif buyurishadi, bu barcha sub'ektlarning 69 foizini tashkil qiladi. Shu bilan birga, talabalarning 62 foizi yomon odatlardan qochishni afzal ko'rishadi. Talabalarning 57 foizi sog'lig'ini saqlash uchun jismoniy mashqlar qilishni muhim deb bilishadi. IV –dagi ahamiyat darajasiga ko'ra, uyqu va dam olish rejimiga g'amxo'rlik qilish, barcha sub'ektlarning 50 foizi shunday deb hisoblashadi. Shu bilan birga, talabalarning 38 foizi o'z vaznini kuzatishni afzal ko'rishadi. Birinchi kurs talabalarining 27 foizi sog'lig'ini saqlash, qattiqlashish va sport bo'limlariga (Shaping, sport zali) borish uchun muhim deb hisoblashadi. Muhimlik darajasiga ko'ra, talabalar profilaktika maqsadida shifokorga tashrif buyurishni VII o'ringa kiritadilar (barcha talabalarning 19%). Shu bilan birga, talabalarning 15 foizi sog'lig'ini saqlash uchun dietadan foydalanadilar. Shu bilan birga, birinchi kurs talabalarini eng kam darajada maxsus sog'lomlashtirish tizimlari bilan shug'ullanadilar (barcha

sub'ektlarning 7%). Bundan tashqari, talabalarning 27 foizi sog'lig'ini saqlash uchun ishlatilishi kerak bo'lgan qo'shimcha choralarni va eng ko'p uchraydigan choralarni aniqladilar: ovqatlanish, vitaminlar, yaxshi narsalar haqida o'ylash, doimiy nazorat. Natijalarni tahlil qilib, shuni aniqladikki, sog'lig'i yomonlashganda, talabalar ko'pincha o'tgan tajriba asosida mustaqil ravishda choralar ko'rishadi, chunki talabalarning 93 foizi shunday deb hisoblashadi. Shu bilan birga, barcha sub'ektlarning 69 foizi qarindoshlari, do'stlari va tanishlaridan maslahat so'rashni afzal ko'rishadi, talabalarning 31 foizi shifokorga murojaat qilishni muhim deb bilishadi. Bundan tashqari, talabalarning 19 foizi sog'lig'ining yomonlashishiga e'tibor bermaslikni afzal ko'rishadi. Shunday qilib, talabalarning sog'lig'iga bo'lgan munosabatini xulq-atvor darajasida ko'rib chiqsak, shuni ta'kidlash kerakki, birinchi kurs talabalari sog'liqni saqlash va mustahkamlashga qaratilgan turli amaliy tadbirlarga qo'shilishlari, shuningdek, o'z sog'lig'iga g'amxo'rlik qilishga qaratilgan tegishli choralarni mustaqil ravishda qabul qilishlari mumkin. Talabalarning salomatlik haqidagi tushunchalarini hissiy darajada ko'rib chiqing.

NATIJALAR BO'LIMI. Tadqiqot natijalarini tahlil qilgandan so'ng, shuni ta'kidlash kerakki, sog'lig'i yaxshi bo'lgan birinchi kurs talabalari eng ko'p xotirjamlikni boshdan kechirishadi (96%). Shu bilan birga, sub'ektlarning 93 foizi o'zlarining sog'lig'idan mamnun. Shu bilan birga, talabalarning 88 foizi o'zlarining sog'lig'ini ichki qoniqish, baxt va o'ziga ishonch sifatida belgilaydilar. Bundan tashqari, sog'lig'i yaxshi bo'lsa, talabalarning 81 foizi quvonchni his qilishadi. Talabalarning 73 foizi o'zlarining sog'lig'ini "erkinlik hissi" deb belgilaydilar. Shuningdek, talabalarning 65 foiziga ko'ra, sog'liq uchun xavf yo'q. Shu bilan birga, talabalarning 57 foizi sog'liq uchun tashvish yo'qligi bilan ajralib turadi. Mavzularning 7 foizi ularning sog'lig'i farovonligiga befarqligini ko'rsatadi. Bundan tashqari, biz shuni aniqladikki, talabalarning 85 foizi sog'lig'i yomonlashganda, buzilish hissiyotlarini boshdan kechirishadi. Shu bilan birga, talabalarning 69 foizi sog'lig'i yomonlashganda ruhiy tushkunlikni ko'rsatadi. Talabalarning 65 foizi sog'lig'ining sababini aniqlashga va tegishli choralarni aniqlashga intilishadi. Birinchi kurs talabalarining 54 foizi sog'lig'i yomonlashganda asabiylashish va tashvishlanishga moyil. Shu bilan birga, sub'ektlarning 46 foizi sog'lig'i yomonlashganda afsuslanishga moyil. Talabalarning 43 foizi sog'lig'i yomonlashganda asabiylashish hissi borligini ko'rsatadi. Talabalarning 23 foizi sog'lig'i yomonlashganda qo'rquv hissini bildiradi. Shu bilan birga, talabalarning 15 foizi sog'lig'i yomonlashganda aybdorlik tuyg'usini ko'rsatadi. Shu bilan birga, talabalarning 12 foizi o'zlarining yomonliklariga nisbatan xotirjamlikni ta'kidlashadi. Shuni ta'kidlash kerakki, eng kam sog'liq muammolari bilan talabalarning 4 foizi uyat

tuyg'usini boshdan kechirishadi. Shunday qilib, birinchi kurs talabalarining sog'lig'iga hissiy darajada bo'lgan munosabatini hisobga olgan holda, shuni ta'kidlash kerakki, sog'liqning farovonligi bilan talabalar ko'pincha xotirjamlikni boshdan kechirishadi, ijobiy his-tuyg'ularni namoyon etishadi, sog'lig'ining holatidan zavqlanish va undan zavqlanish qobiliyatiga ega. Shu bilan birga, birinchi kurs talabalar juda sezgir va tanasining turli xil hayotiy ko'rinishlariga sezgir, sog'lig'i yomonlashganda, ular eng ko'p xafa bo'lishadi, tushkunlikka tushishadi, o'zlarining farovonligi bilan shug'ullanishadi, asabiylashadi, tashvishlanadilar, qo'rquv va pushaymonlikni his qilishadi. Birinchi kurs talabalarining sog'liqqa bo'lgan munosabatini qiymat-motivatsion darajada ko'rib chiqing. Tadqiqotda ishtirok etgan barcha talabalarining fikriga ko'ra, hayotning eng muhim qadriyatlari "sog'liq" va "qiziqarli ish (martaba)"dir. II o'rindagi ahamiyatlilik darajasiga ko'ra, talabalarining 93 foizi "mustaqillik, erkinlik"ni ajratib ko'rsatadi. Birinchi kurs talabalarining 88 foizi uchun eng muhim hayotiy qadriyatlar "baxtli oilaviy hayot" va "atrofdagilarni tan olish va hurmat qilish"dir. Bundan tashqari, talabalarining 85 foizi "moddiy farovonlik" va "sodiq do'stlar" qadriyatlarini oxirgi o'ringa qo'yishadi. Bu haqiqat birinchi kurs talabalar uchun "sog'liq" va "qiziqarli ish (martaba)"kabi qadriyatlar eng ustuvor ekanligini ko'rsatishi mumkin. Talabalarining fikriga ko'ra, muvaffaqiyatga erishish uchun eng muhim omillar "yaxshi ta'lim" va "qobiliyat" (talabalarining 93%) ekanligini aniqladik. Bundan tashqari, sub'ektlarning 88 foizi muvaffaqiyatga erishish uchun muhim omillar qatorida "sog'liq"ni anglatadi. Shu bilan birga, birinchi kurs talabalarining 81 foizi hayotda muvaffaqiyat qozonish uchun "qat'iylik va mehnatsevarlik" zarurligini ko'rsatadi. Omilning ahamiyati darajasiga ko'ra, birinchi kurs talabalarining 77 foizi IV o'rinni "omad (omad)" va "moddiy boylik" deb belgilaydilar. Shu bilan birga, talabalarining 73 foiziga ko'ra, muvaffaqiyatga erishish uchun kamroq muhim omil "to'g'ri aloqalar"dir. Ko'rib chiqilgan fakt birinchi kurs talabalar uchun "yaxshi ta'lim", "qobiliyat" va "sog'liq" hayotiy muvaffaqiyatga erishishning muhim sharti degan xulosaga kelishimizga imkon beradi. Tadqiqot davomida olingan natijalarni tahlil qilib, biz birinchi kurs talabalarining 46 foizida sog'lig'iga etarlicha va tartibsiz g'amxo'rlik qilmaslikning eng muhim sababi "kompaniyaning etishmasligi" ekanligini aniqladik. Shu bilan birga, talabalarining 43 foizi tartibsiz sog'liqni saqlashning muhim sabablari orasida "vaqt etishmasligi" va "boshqa muhim ishlarni bajarish"ni belgilaydilar. Shu bilan birga, birinchi kurs talabalarining 38 foizi muntazam ravishda sog'liqni saqlash uchun "tegishli shart-sharoitlar yo'qligini" ta'kidlaydilar, shu bilan birga ularning sog'lig'ini doimiy ravishda nazorat qilishni muhim deb hisoblamaydilar. Talabalarining 35 foizi sog'lig'ini saqlash

va mustahkamlash uchun turli xil cheklovlarga rioya qilishni muhim deb hisoblamaydilar. Bundan tashqari, talabalarining 27 foizi sog'lig'iga etarlicha g'amxo'rlik qilmaslikning muhim sabablari orasida "katta moddiy xarajatlar zarurligini" aniqlaydilar. Talabalarining 23 foizi sog'liq uchun doimiy g'amxo'rlik qilish uchun ixtiyoriy harakatlar yo'qligini ta'kidlamoqda. Yuqoridagilar birinchi kurs talabalarining sog'lig'iga qiymat-motivatsion darajada bo'lgan munosabat juda ustun degan xulosaga kelishimizga imkon beradi, ular uchun sog'liq hayotning eng muhim qadriyatlaridan biri bilan belgilanadi. Biroq, turli sabablarga ko'ra, talabalar o'zlarining sog'lig'i holatini doimiy ravishda nazorat qila olmaydilar. Shuni ta'kidlash kerakki, reproduktiv salomatlikning buzilishiga moyil bo'lgan birinchi kurs talabalar moslashish jarayonida quyidagi asosiy qiyinchiliklarga duch kelishadi: kasb tanlash motivatsiyasining noaniqligi, unga psixologik tayyorgarlikning etarli emasligi; xulq-atvor va faoliyatni psixologik o'zini o'zi tartibga solishni amalga oshira olmaslik, o'qituvchilarning kundalik nazorat qilish odatining yo'qligi bilan kuchayadi; yangi sharoitlarda ish va dam olishning maqbul rejimini izlash; o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish, ayniqsa uy sharoitidan yotoqxonaga o'tishda; va nihoyat, mustaqil ishlash ko'nikmalarining etishmasligi, yozuvlarni yozib ololmaslik, asosiy manbalar, lug'atlar, ma'lumotnomalar, ko'rsatkichlar bilan ishlash.

Bu qiyinchiliklarning barchasi kelib chiqishi jihatidan farq qiladi. Ulardan ba'zilari ob'ektiv ravishda muqarrar, boshqalari sub'ektiv xarakterga ega va zaif tayyorgarlik, oilada va maktabda ta'lim nuqsonlari bilan bog'liq. Universitetda o'qitish tizimi asosan yuqori darajadagi ong uchun mo'ljallangan bo'lib, talabalarining manfaatlariga asoslanadi, chunki rasmiy ravishda har kuni maktabni tekshirishning qat'iy tizimi, har kuni "darslar" tayyorlash zarurati yo'q.

Munozara bo'limi. Ba'zi talabalar qiyin va qiyin kirish tanloviga dosh berib, keyin o'qishga mas'uliyatli munosabatda bo'lishga tayyor emaslar. Aynan shu davrda universitetni eng ko'p tark etish sodir bo'ladi. Bunday holda, shuni ta'kidlash kerakki, o'qituvchi oldida talabani o'quv faoliyati sub'ekti sifatida shakllantirishning mas'uliyatli psixologik va pedagogik vazifasi turibdi, bu birinchi navbatda uni rejalashtirish, o'z faoliyatini tashkil etish, to'liq o'rganish, muloqot qilish qobiliyatiga o'rgatish zarurligini anglatadi. Talabada o'ziga nisbatan yuqori talabchanlikni, ishlashga bo'lgan ehtiyojni, sog'lom turmush tarzini olib borish va sog'lig'iga g'amxo'rlik qilish istagi va qobiliyatini tarbiyalash. Bunday savol muvaffaqiyatli o'qish uchun zarur bo'lgan o'quv harakatlarini, ularni ma'lum bir o'quv materialida bajarish dasturini va ularni shakllantirish bo'yicha mashqlarni aniq tashkil etishni talab qiladi. Shu bilan

birga, birinchi kurs talabalarining moslashish davridagi qiyinchiliklarni hisobga olgan holda, ushbu harakatlarning namunali bajarilishini o'qituvchining o'zi ko'rsatishi kerak. Aqliy moslashuv qobiliyatlarini bilish keyingi boshqaruv uchun (shaxsiy xususiyatlarga ta'sir qilish orqali) va talabalarda ixtiyoriy fazilatlar va o'quv ijodiy motivlari, qiymat yo'nalishlarini shakllantirish uchun katta ahamiyatga ega. Ular reproduktiv salomatlikning buzilishiga hissa qo'shadigan psixologik anormalliklarga, moslashuvchan bo'lmagan xatti-harakatlarga ega. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, psixologik og'ishlar ko'proq qaytariladi, ularning o'z vaqtida tashxisi va malakali tuzatishlari odamga ushbu muammolar qaytarib bo'lmaydigan xarakterga ega bo'lishidan oldin ichki muammolarni mustaqil ravishda engishga imkon beradigan o'zini o'zi boshqarish vositalarini ishlab chiqishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'xati:

1. Собиров.А.А.Психологическое здоровье спортсменов занимающихся экстремальными видами спорта Вестник интегративной психологии. // – Ярославль, 2023. Выпуск № 27. – С. 328-331. (19.00.00; №2).
2. Собиров.А.А.Психическое здоровье. SCIENCE AND EDUCATION ISSN 2181-0842 VOLUME 3, ISSUE 5 MAY 2022
3. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения. –М., 1986.
4. Мясищев В.Н. Личность и неврозы. –Л.,1961.
5. Практическая психология образования/ Под ред. И.В. Дубровиной: Учебник для студентов высш. и средних специальных учеб. заведений. –М.: ТЦ «Сфера», 1997.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Sobirov Abdulaziz Abdurozикович psixologiya fanlari doktori (PhD) dotsent
Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri, Buxoro tumani
aziz.sobirov.86@bk.ru

BUXORO AMIRLIGI TARIXSHUNOSLIGIDA AHMAD DONISH ASARLARINING O'RNI HAMDA AHAMIYATI.

Jamolova Lubat Ilhomovna
BDPI tayanch doktoranti

Annotatsiya

KIRISH: maqolada Buxoro amirligi tarixi tarixnavisligida Ahmad Donishning “Navodir ul-vaqoye” (Nodir voqealar), “Buxoro mang’it amirlarining muxtasar tarixi” va boshqa tarixiy asarlarining ahamiyati to’g’risida to’xtalib o’tilgan. Ahmad Donish asarlarining mazmuni, ularda keltirilgan ma’lumotlarning obyektivligi va yozilish tarixi bo’yicha ilmiy ma’lumotlar keltirib o’tilgan. Ayniqsa katta ahamiyatga ega bo’lgan “Navodir ul-vaqoye” tarixiy, memuar hamda o’tmish voqealari hech bir mubolag’asiz achchiq haqiqatlar asosida yoritilgan.

MAQSAD: olimlarning tarixiy asarlari asosida Ahmad Donishning ilmiy-pedagogik qarashlarini o’rganish va tahlil qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: I.M. Mo’minovning tahliliy asarlari, qiyosiy tahlil qilish, muhokama, amaliy ishlar metodi.

XULOSA: Ayni paytda yurtimizda har bir sohada bo’lgani singari o’tmishimiz hamda ularning yaratgan buyuk asarlarini o’rganish hamda tahlil qilishga yuksak e’tibor qaratilmoqda. Shuni inobatga olgan holda prezidentimiz tomonidan jadidchilarimizning shonli nomlari va hayot yo’llarini o’rganishga keng e’tibor berildi.

KALIT SO’ZLAR: manbalar, mang’itlar, “Navodir ul-vaqoye”, “Buxoro mang’it amirlarining muxtasar tarixi”, fasllar, tarixiylik, xolislik, ishonchlilik.

ВВЕДЕНИЕ: в статье акцентируется внимание на значении «Наводир уль-вакае» («Редкие события») Ахмада Дониша, «Краткой истории мангитских эмиров Бухары» и других исторических трудов в историографии истории Бухарского эмирата. Представлены научные данные о содержании произведений Ахмада Дониша, объективности представленных в них сведений, истории написания. Исторические, мемуарные и прошлые события «Наводир уль-Вакае», имеющие особое значение, не являются преувеличением. В его основе лежит горькая истина.

ЦЕЛЬ: изучить и проанализировать научно-педагогические взгляды Ахмада Дониша на основе исторических трудов ученых.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Аналитические работы И.М. Моминова, сравнительный анализ, дискуссия, методика практической работы.

ВЫВОД: На данный момент, как и во всех сферах нашей страны, большое внимание уделяется изучению и анализу нашего прошлого и

их великих дел. Принимая это во внимание, наш президент решил изучить славные имена и образ жизни. наших модернистов.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: источники, мангиты, «Наводир уль-вакае», «Краткая история бухарских мангитских эмиров», времена года, историчность, объективность, достоверность.

INTRODUCTION: the article focuses on the significance of "Navodir ul-vakae" ("Rare Events") by Ahmad Donish, "A Brief History of the Mangit Emirs of Bukhara" and other historical works in the historiography of the history of the Bukhara Emirate. Scientific data on the content of the works of Ahmad Donish, the objectivity of the information presented in them, and the history of writing are presented. The historical, memoir and past events of Navodir ul-Wakae, which are of particular importance, are not an exaggeration. At its core lies a bitter truth.

PURPOSE: to study and analyze the scientific and pedagogical views of Ahmad Donish based on the historical works of scientists.

MATERIALS AND METHODS: Analytical work by I.M. Mominova, comparative analysis, discussion, methods of practical work.

CONCLUSION: At the moment, as in all areas of our country, much attention is paid to the study and analysis of our past and their great deeds. Taking this into account, our president decided to study the glorious names and way of life. our modernists.

KEY WORDS: sources, mangits, "Navodir ul-vakae", "Brief history of the Bukhara Mangit emirs", seasons, historicity, objectivity, reliability.

ABSTRACT: The article discusses the importance of Ahmad Donish's "Navodir ul-vakoe" (Rare events), "A brief history of the Bukhara Mangit emirs" and other historical works in the historiography of the history of the Bukhara Emirate. It provides scientific information on the content of Ahmad Donish's works, the objectivity of the information presented in them, and the history of their writing.

Keywords: sources, mangits, "Navodir ul-vaqoe", "A brief history of Bukhara Mangit amirs", seasons, historicity, objectivity, reliability.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI. Keyingi yillarda O'zbekiston Oliy sudi tomonidan 1030 dan ziyod mustabid tuzum qatag'oniga uchragan vatandoshlarimiz nomi oqlangani tarixiy adolatni tiklash yo'lidagi yangi qadam bo'ldi. Ayni damda O'rta Osiyo va xususan, Buxoro amirligining Chor hukumati tomonidan o'z mustamlakasiga aylantirilishi tarixini o'zida aks ettirgan mahalliy muarrixlar tomonidan yozilgan bir qator asarlar mavjud. Jumladan, Mirza Abdulazim Somiyning

"Mang'it hukmdorlari tarixi", Mirza Salimbekning "Tarixi Salimiy", S.M.Olimiyning "Buxoro - Turkiston beshigi", Ahmad Donishning "Navodir ul-vaqoye" (Nodir voqealar) va "Buxoro mang'it amirlarining muxtasar tarixi" va boshqa bir qator asar mavjud. Ushbu tarixiy manbalardan eng qadrlisi va eng yirigi Ahmad Donishning "Navodir ul-vaqoye" (Nodir voqealar) asaridir. Bu asarda muallif o'zidan oldin o'tgan faylasuflarning, birinchi navbatda Bedilning ba'zi falsafiy qarashlarini muhokama qilgan. Ushbu asar ahamiyati jihatidan XI asrda yozilib saljuqiylar sulolasi tarixiga bag'ishlangan Nizomulmulkning "Siyosatnoma" asariga o'xshatish mumkin. Asarning asosiy mazmunini – xalqni ma'rifatli bo'lishga chaqirish, insonparvarlik g'oyalarini targ'ib etish kabi g'oyalarni ilgari suradi. "Navodir ul-vaqoye"ni o'z davrining ensiklopediyasi deb atasak hech ham mubolag'a bo'lmaydi. Bu tarixiy asar Ahmad Donish Peterburgga qilgan ikkinchi safaridan keyin 1868-1873 yillar oralig'ida yozilgan. Ammo Buxoroda bosmaxona mavjud bo'lmagani uchun chop etilmagan. Kitob yozilishi davomida tartibga solinmay uning ayrim sahifalarini yaqinlariga o'qishga bergan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. "Navodir ul-vaqoye" XIX asr ijtimoiy-siyosiy huquqiy va falsafiy fikrlar oqimining ulkan ma'naviy merosi, hamda nodir tarixiy manbadir, e'tirofga loyiq bo'lgan asardir. Bu asar haqida ko'p yozilgan va unga yuksak baho berilgan, ammo, bunday baholar orasida bizningcha adabiyotshunos olim, filologiya fanlari doktori, professor R.J.Vohidov qadrlaganchalik e'tirof kam uchraydi. "Tarix sahifalaridan Ahmad Maxdumning barcha ilmiy, adabiy, tarixiy asarlari yo'q bo'lib ketsa-yu, yolg'iz" "Navodir ul-vaqoye" avlodlardan-avlodlarga ko'chib yashasa, shuning o'zi Ahmad Donish ijodiyoti, o'sha davr adabiy hayotining eng cho'qqidagi qoyasi, musoboqaga intilish cho'qqisi maqomida salobat to'kib turgan"-deb yozgandi olim. Ushbu asar haqidagi eng go'zal va munosib bo'lgan ta'rif hisoblanadi.

Ushbu asar muqaddima, 3 fasl(qism) va xotimadan iborat. 1-faslda amirlik va raislikning fazilati hamda podshohlar va davlat arboblarning xalq bilan qanday muomala qilishlari haqida. 2-faslda amirlarning askarlar bilan hamda davlat arboblari, hukumat xizmatkorlari qanday yo'l-yo'riq tutishlari haqida 3-faslda podshohlarning elni idora qilishlari, xalqparvar bo'lishlari, o'z qo'l ostidagi fuqarolarning ehtiyojlarini qanoatlanarlik darajada chiqarib tutishlari haqida. Xulosa qismida esa Buxoro amirligidagi mavjud tuzum haqida fikr yuritilgan. Mazkur asar boblari alohida-alohida

masalalarni o'z ichiga olgan. Jumladan, VII bobi Ahmad Donishning 1869 yilgi Rossiya safariga bag'ishlangan va 1957 yilda chop etilgan. VIII bob podshoh Aleksandr II ning qizi Mariyaning 1874 yilda bo'lgan nikoh to'yiga yuborilgan elchi Abdulqodirbek safari haqida. Qolgan boblari xilma-xil mavzularga bag'ishlangan. Masalan, ota-ona va farzand munosabatlari (1-bob), mol-dunyo (2-bob), tarix (3bob), olim va johil taqdiri (4-bob), vaqt qadri (5-bob), safar qilish foydalari (8-bob), ilm-fan manfaati (9-bob), haqiqiy va majoziy ishq hamda uning odobi (10-bob), nikoh (11-bob), taqdir (12-bob), kasb-kor (13-bob), jism va ruh (14-bob), yer tuzilishi va ma'danlar (16-bob), tush ta'biri (19-bob), Bedil baytlari (20-bob), ayrim hadislar talqini (22-bob), inson axloqini belgilash (23-bob) kabi. Tamaddun haqidagi risolasi (15-bob) va xilma-xil voqeyi hikoyalar (18, 21-boblar) ham asardan joy olgan. Ularning har biri ham muhim va qiziqarlidir. Ahmad Donish Buxoro amirligi va unda hukmdor bo'lgan amirlarning tarixi masalalariga alohida e'tibor qaratgan. Ahmad Donishning "Buxoro mang'it amirlarining muxtasar tarixi" va boshqa bir qator asar mavjud. Asar shubhasiz Buxorodagi mang'itlar hukmronligi tarixini o'rganishda muhim manba hisoblanadi. Asarda asosan so'nggi mang'it hukmdorlari tarixi yoritiladi. Muallif bu sulolaning taxtdan ketishini mas'uliyatsizlik deb izohlaydi. Asarda asosiy e'tibor amir Muzaffar va Amir Abdulahad hukmronligi davrining boshlanishiga qaratilgan. Muallif bevosita o'zi guvoh bo'lgan voqealarini bayon etadi. Chor Rossiyasi tomonidan O'rta Osiyo va asosan Jizzax va Samarqandning egallanishi kabi masalalarni asarda alohida yoritishga e'tibor qaratiladi. Mazkur manbani shartli ravishda ikki qismga bo'lish mumkin. Birinchi qismda muallif faqat yozma manbalarda mavjud bo'lgan va o'zi eshitgan voqealarni bayon etgan. Unda Amir Doniyol hukmronligining so'nggi yillari va uch amir Shohmurod, Haydar, Nasrulloxon haqida bayon etiladi. Ammo Donish ma'lumotlarni berishda aniq bir manbaga tayanib qolmagan. U o'z asarining ushbu qismida faqat ikkita manbani ko'rsatib o'tgan. Bular "Tuzuki Temuriy" va "Ravzat as-safo"lardir. Birinchi manba uni komil hukmdor namunasi mavjud bo'lgan asar sifatida qiziqtirgan. U risolaning kirish qismida (asarining) ushbu manba haqida quyidagi fikrni bildiradi. "Amir Temur Ko'ragoniy 800 yillikni yangilagan hukmdordir". Kimki buni aniqlashtirishni xoxlasa, "Amir tuzuklari"ga murojaat qilishi mumkin. "Ravzat as-safo" esa asarning faqat bir o'rnida aytib o'tildi. Asarning ikkinchi qismida esa, Ahmad Donish o'zi ko'rgan tarixiy voqealarni asosan Amir Muzaffar va Amir Abdulahad davri voqealarini aks ettirgan. Ahmad Donish ushbu asarni yozishda "Tuhfat ul-

foniy", "Gulshan ul-mulk", "Mirzo Shams Buxoriy yozishmalari" kabi bir qator mahalliy tarixnavislarning asarlaridan foydalangan bo'lishi mumkin. Mazkur manbalardagi ma'lumotlar Ahmad Donish asaridagi voqealarga mutanosib. Asarning ikkinchi qismi birinchi qismiga nisbatan ma'lumotlarning kengligi va yorqinligi bilan farqlanadi. Masalan, u Amir Muzaffarning taxtga kelishi haqida quyidagi fikrlarni bildirgan: "Amir Muzaffar taxtga o'rinish olgandan keyin unga qarshilik ko'rsatishi mumkin bo'lgan har qanday shaxsga nisbatan shafqatsiz siyosat olib bordi. Hattoki, Nasrulloxonning nabirasi ham Buxorodan qochib yashirinishga majbur bo'ldi. Qo'shin va xalq amirning ushbu ishlaridan norozi edi". Ahmad Donishning ushbu fikrlaridan ma'lumki, u o'z asarini yaratishda o'z davrining boshqa tarixnavislaridan farqli o'laroq xolisona, tanqidiy yondashgan.

Fikrimizni yakunlaydigan bo'lsak Ahmad Donish turli tanqid va tazyiqlardan qo'rqmay ushbu ma'lumotlarni keltirishi uning mazkur davrdagi tarixni o'z holicha bayon qilganligi bilan xarakterlanadi. Hurligimiz tufayli bu kabi yurtdoshlarimizning o'lmas tarixiy merosi xalqimizga qaytarildi va tariximizning noma'lum sahifalari ochildi. Bizning eng muhim vazifamiz esa bu kabi asarlarni tadqiq etib mamlakatimiz tarixini ochilmagan sahifalarni o'rganishdan iboratdir.

A.Shokirov tarjimasi. T.: Fan, 1964 2. Abdullaev V., Inomov M., Abdurahmonov SH. "Navodir ul-vaqoe"dagi g'oyalar va zamonamiz. /Ahmad Donish-XIX asrning buyuk mutafakkiri va taraqqiyparvari. Buxoro, 2007. 3. Abdullaeva A., Xolmirzayev X. "Navodir ul-vaqoe"o'zbek tilida. /Ahmad Donish XIX asrning buyuk mutafakkiri va taraqqiyparvari. Buxoro, 2007. 4. А. Дониш. История мангитской династии. Дониш 1967. 5. Abdurahmonova, J. N. (2020). The policy of tolerance in Uzbekistan (in the case of Greeks). International Journal on Integrated Education, 2(5), 212.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. I.M.Mo'minov, O'zbekiston ijtimoiy-falsafiy tafakkuri tarixidan, T., 1964.
2. Ahmad Donish asaridan keltirilgan barcha parchalar I.M.Mo'minovning "O'zbekistonda XIX asr oxirida XX asr boshlarida ijtimoiy-falsafiy tafakkurning rivojlanish tarixidan" keltirilgan. китобидан олинди. I.M.Mo'minov Tanlangan asarlar (birinchi tom) Toshkent, 1969.
3. T.E.Raxmonov, M.E.Orziyev

1 www.ziyounet.uz

2 www.google.uz

3 www.pedagog.uz

4 www.istedod.uz

**MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]
[AUTHORS INFO]**

Jamolova Lubat Ilhomovna tayanch doktorant Manzil: O'zbekiston,
200100, Buxoro shahri

ENHANCING COGNITIVE PROCESSES IN STUDENT CREATIVE ACTIVITIES: A PEDAGOGICAL PERSPECTIVE

Murodov Ulug'bek O'tkir o'g'li
Buxoro davlat pedagogika instituti

Annotation:

INTRODUCTION: This article explores the pedagogical strategies for improving cognitive processes in the creative activities of students. Creativity is a crucial skill that students need to develop in today's rapidly evolving world.

AIM: By enhancing cognitive processes such as critical thinking, problem-solving, and decision-making, educators can empower students to become more innovative and resourceful individuals.

MATERIALS AND METHODS: This article delves into various techniques and approaches that teachers can employ to foster creativity and enhance cognitive processes in their students' academic pursuits.

CONCLUSION: In conclusion, enhancing cognitive processes in the creative activities of students is a multifaceted endeavor that requires strategic pedagogical approaches. By focusing on critical thinking, problem-solving, and decision-making skills, educators can foster creativity and innovation in students. Through engaging and interactive teaching methods, teachers can create an environment that stimulates students' cognitive processes and encourages them to explore their creative potential. By empowering students to think critically, solve problems creatively, and make informed decisions, educators can prepare them to thrive in a dynamic and ever-changing world.

KEY WORDS: Cognitive processes, critical thinking, problem-solving, decision-making, skills, creativity, innovation, students, interactive teaching methods, educators.

Annatatsiya:

KIRISH: Ushbu maqola talabalarning ijodiy faoliyatida kognitiv jarayonlarni takomillashtirishning pedagogik strategiyalarini o'rganadi. Ijodkorlik bugungi jadal rivojlanayotgan dunyoda o'quvchilar rivojlanishi kerak bo'lgan hal qiluvchi mahoratdir.

MAQSAD: Tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish kabi kognitiv jarayonlarni takomillashtirish orqali o'qituvchilar o'quvchilarni yanada innovatsion va topqir shaxslarga aylantirishlari mumkin.

MATERIALLAR VA METODLAR: Ushbu maqolada o'qituvchilar o'z talabalarining ilmiy izlanishlarida ijodkorlikni rivojlantirish va kognitiv jarayonlarni kuchaytirish uchun foydalanishi mumkin bo'lgan turli xil texnika va yondashuvlarni o'rganadi.

XULOSA: Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, o'quvchilarning ijodiy faoliyatida kognitiv jarayonlarni kuchaytirish ko'p qirrali ish bo'lib, strategik pedagogik yondashuvlarni talab qiladi. Tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish ko'nikmalariga e'tibor qaratish orqali o'qituvchilar o'quvchilarda ijodkorlik va innovatsiyalarni rivojlantirishlari mumkin. O'qitishning qiziqarli va interfaol usullari orqali o'qituvchilar o'quvchilarning bilim jarayonlarini rag'batlantiradigan va ularning ijodiy imkoniyatlarini o'rganishga undaydigan muhitni yaratishi mumkin. O'quvchilarni tanqidiy fikrlash, muammolarni ijodiy hal etish va ongli qarorlar qabul qilish imkonini berish orqali o'qituvchilar ularni dinamik va doimiy o'zgaruvchan dunyoda rivojlanishga tayyorlashlari mumkin.

KALIT SO'ZLAR: Kognitiv jarayonlar, tanqidiy fikrlash, muammoni hal qilish, qaror qabul qilish, ko'nikmalar, ijodkorlik, innovatsiyalar, talabalar, interfaol o'qitish usullari, o'qituvchilar.

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье исследуются педагогические стратегии совершенствования познавательных процессов в творческой деятельности учащихся. Креативность – это важнейший навык, который учащимся необходимо развивать в современном быстро развивающемся мире.

ЦЕЛЬ: Улучшая когнитивные процессы, такие как критическое мышление, решение проблем и принятие решений, преподаватели могут дать учащимся возможность стать более инновационными и находчивыми личностями.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В этой статье рассматриваются различные методы и подходы, которые учителя могут использовать для развития творческих способностей и улучшения когнитивных процессов в академической деятельности своих учеников.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Активизация познавательных процессов в творческой деятельности учащихся является многогранной задачей, требующей стратегических педагогических подходов. Сосредоточив внимание на критическом мышлении, решении проблем и навыках принятия решений, преподаватели могут способствовать творчеству и инновациям учащихся. С помощью увлекательных и интерактивных методов обучения учителя могут создать среду, которая стимулирует

познавательные процессы учащихся и побуждает их раскрывать свой творческий потенциал. Предоставляя учащимся возможность критически мыслить, творчески решать проблемы и принимать обоснованные решения, преподаватели могут подготовить их к процветанию в динамичном и постоянно меняющемся мире.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Когнитивные процессы, критическое мышление, решение проблем, принятие решений, навыки, креативность, инновации, учащиеся, интерактивные методы обучения, преподаватели.

In the modern educational landscape, fostering creativity and enhancing cognitive processes are essential goals for educators. Creative thinking is not only beneficial for artistic endeavors but is also crucial for problem-solving, critical analysis, and innovation in various fields. By nurturing cognitive processes such as divergent thinking, flexible thinking, and originality, teachers can help students develop into well-rounded individuals capable of adapting to a rapidly changing world.

1. Developing Divergent Thinking Skills:

- Divergent thinking involves generating multiple solutions to a problem by exploring various perspectives and possibilities. Educators can enhance divergent thinking skills by promoting brainstorming sessions, encouraging students to think outside the box, and fostering a culture of creativity in the classroom. By providing open-ended assignments, allowing for exploration of multiple solutions, and valuing unconventional ideas, teachers can nurture students' ability to generate innovative and original concepts.

2. Encouraging Reflective Thinking:

- Reflective thinking plays a crucial role in the creative process by enabling students to analyze their own thoughts, actions, and outcomes. Educators can encourage reflective thinking by incorporating journaling, self-assessment tools, and peer feedback mechanisms. By guiding students to reflect on their creative processes, challenges faced, and lessons learned, teachers can help them develop a deeper understanding of their strengths and areas for improvement. This introspective approach can enhance students' cognitive processes and promote continuous growth and development.

3. Integrating Multidisciplinary Approaches:

- To enhance cognitive processes in creative activities, educators can integrate multidisciplinary approaches that encourage students to draw connections between different subjects and fields. By fostering cross-curricular projects, interdisciplinary collaborations, and real-world applications, teachers can inspire students to approach problems from diverse perspectives and apply

knowledge from various domains. This holistic approach can stimulate students' cognitive flexibility, analytical thinking, and creative problem-solving abilities.

4. Utilizing Technology as a Tool for Creativity:

- Technology can serve as a powerful tool for enhancing cognitive processes in creative activities. Educators can leverage digital platforms, multimedia resources, and interactive tools to engage students in creative projects and facilitate collaborative learning experiences. By incorporating digital storytelling, virtual reality simulations, and data visualization tools, teachers can provide students with opportunities to explore complex concepts, express their creativity, and develop technical skills. Integrating technology into creative activities can not only enhance students' cognitive processes but also prepare them for success in a digital-centric world.

5. Cultivating a Growth Mindset:

- A growth mindset is essential for fostering creativity and enhancing cognitive processes in students. Educators can cultivate a growth mindset by promoting a positive learning environment, praising effort and persistence, and emphasizing the value of learning from failures. By encouraging students to embrace challenges, view setbacks as opportunities for growth, and believe in their ability to improve, teachers can instill a mindset that is conducive to creativity, innovation, and continuous learning. This positive mindset can empower students to take risks, explore new ideas, and persevere in their creative pursuits.

5. Encourage Reflection: Reflection is a powerful tool for enhancing cognitive processes in creative activities. Encouraging students to reflect on their creative processes, identify what worked well, what could be improved, and what they learned from the experience can help them develop metacognitive skills. Educators can incorporate reflection exercises into their lessons by asking students to journal about their creative process, share their insights with peers, or participate in group discussions to deepen their understanding of their own thinking.

6. Provide Feedback: Feedback is essential for supporting students' cognitive development in creative activities. Constructive feedback can help students identify areas for improvement, refine their ideas, and build on their strengths. Educators can offer feedback through one-on-one discussions, peer evaluations, written comments, or rubrics that outline specific criteria for assessing creative work. By providing timely and targeted feedback, educators can guide students towards deeper engagement with their creative tasks and encourage them to think critically about their own work.

7. Emphasize Playfulness and Exploration: Creativity thrives in an environment that values playfulness, experimentation, and exploration. Educators can create opportunities for students to engage in open-ended activities, hands-on projects, and collaborative experiences that allow them to explore new ideas, take risks, and learn from failure. By fostering a culture of curiosity and experimentation, educators can help students develop a growth mindset and embrace challenges as opportunities for growth and learning.

8. Integrate Technology and Multimedia: Technology and multimedia tools can enhance cognitive processes in creative activities by providing students with new ways to express themselves, collaborate with others, and engage with complex concepts. Educators can integrate digital tools such as video editing software, graphic design programs, coding platforms, or virtual reality simulations into their lessons to inspire creativity, facilitate problem-solving, and expand students' creative capabilities. By leveraging technology as a medium for creative expression, educators can empower students to explore innovative ideas and push the boundaries of traditional thinking.

By incorporating these pedagogical strategies and approaches into their teaching practices, educators can play a pivotal role in improving cognitive processes in the creative activities of students. By nurturing critical thinking, problem-solving, decision-making, divergent thinking, reflective thinking, multidisciplinary approaches, technological integration, and a growth mindset, teachers can create a conducive learning environment that fosters creativity, innovation, and intellectual development in students. Through a combination of effective pedagogy, engaging activities, and supportive guidance, educators can help students unlock their creative potential and excel in an ever-evolving world that values creativity, critical thinking, and ingenuity.

Enhancing Critical Thinking: One of the fundamental cognitive processes that educators can focus on to improve students' creative activities is critical thinking. Critical thinking involves analyzing information, evaluating arguments, and making informed decisions. Teachers can enhance critical thinking skills by encouraging students to question assumptions, consider multiple perspectives, and engage in logical reasoning. By incorporating activities such as debates, case studies, and Socratic discussions, educators can stimulate students' critical thinking abilities and empower them to think more independently and analytically.

Promoting Problem-Solving Skills: Another crucial cognitive process that plays a significant role in creative activities is problem-solving. Problem-solving skills enable students to identify challenges, generate innovative solutions, and implement effective strategies. Educators can cultivate problem-solving skills by presenting students with open-ended problems, encouraging collaboration

and experimentation, and providing constructive feedback. By incorporating project-based learning, design thinking methodologies, and real-world applications, teachers can facilitate the development of students' problem-solving abilities and nurture their creativity.

Fostering Decision-Making Capabilities:

Decision-making is a critical cognitive process that influences students' creative activities. Effective decision-making involves assessing alternatives, weighing pros and cons, and choosing the best course of action. Teachers can help students enhance their decision-making capabilities by teaching them how to gather relevant information, evaluate risks, and consider consequences. By incorporating role-playing simulations, ethical dilemmas, and decision-making exercises, educators can empower students to make informed decisions and express their creativity through thoughtful choices.

Bibliography:

- 1.Vygotsky, L.S. "Imagination and creativity in childhood" / L.S. You're goth. - St. Petersburg: SOYUZ, 1997. - 96 p.
- 2.Vygotsky, L.S. "Development of higher mental functions" / L.S. Vygotsky. - M.: Pedagogy, 1960. - 500 p.
- 3.Leontyev, A.N. "Selected psychological works": in 2 volumes. T.2 / A.N. Leontyev. - M.: Pedagogy, 1983. - 320 p.
- 4.Dale E. Berger, Kathy Pezdek, William P. Banks · 2013
"Applications of Cognitive Psychology: Problem Solving" Published in the year 1986, Applications of Cognitive Psychology is a valuable contribution to the field of Cognitive Psychology.
- 5.Richard A. Duschl, Richard J. Hamilton · 1992
Philosophy of Science, "Cognitive Psychology, and Educational".
- 6.Jane.Piaget's "Theory of Cognitive Development"

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Murodov Ulug'bek O'tkir o'g'li(PhD, dotsent mavjud bo'lsa)
Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro, Gala-Osiyo ko'chasi 34
<https://0009-0005-5829-654X>; ulugbekmuradov25@gmail.com

SHIHOBUDDIN SUHRAVARDIY QARASHLARIDA NAFSNI TIYISH, KAMTARINLIK, FAZILATLARINING TALQINI

Murtozayev Shahobiddin Baxriddinovich

Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro

Annotatsiya

KIRISH: Mazkur maqolada tasavvuf ta'limoti va Sharq falsafasining yirik vakillaridan biri, "Suhravardiylik" tariqatining asoschisi Abu Hafs Umar Suhravardiyning nafs tarbiyaga doir falsafiy qarashlari "Avorif ul-maorif" (Ma'rifat tuhfalari) asari asosida tahlil qilingan. Shuningdek, asarda mutasavvifning nafsning tavsiflanishi, nafsni tarbiyalash to'g'risidagi g'oyalarining yosh avlodni tarbiyalashdagi roli yoritilgan.

MAQSAD: Bugungi kunda insonlarda yetishmayotgan xislatlardan biri nafsni tiyish, kamtarinlik, kabi fazilatlarini shakllantirish yo'llarini ko'rsatishdan iborat

MATERIALLAR VA METODLAR: Buxoro davlat muzey qo'riqxonasida saqlanayotgan Shihobiddin Abu Hafs Umar Suhravardiyning "Avorif ul-maorif" asari qo'lyozma nusxasi. Maqolada tizimli yondashuv, retrospektiv tahlil, mantiqiylik va vorisiylik, dialektik, germeneytik, qiyosiy tahlil kabi tadqiqot usullaridan foydalanilgan.

KUTILAYOTGAN NATIJA: Insonlar orasida nafs va dunyoviylik ortidan yugirib, o'zlari uchun bugungi kunda arzimadek tuyilgan insoniylik tuyg'ularini unutayotganlar ko'plab uchraydi. Ushbu insonlarga insoniy tuyg'ularni qadrlashni unutmasliklarini eslatish va bunga erishish.

XULOSA: O'zbekiston taraqqiyotining bugungi davrida falsafa tarixi yo'nalishi rivojiga doir turli xil yo'nalishlarda maqsadli manzilli ishlar amalga oshirilayotgan bo'lib, biz ushbu maqolada uning ayrim jihatlarini imkon darajasida yoritib berdik. Uni kelajakda yaxlit fundamental tadqiqot sifatida urganish navbatdagi vazifalardan sanaladi.

KALIT SO'ZLAR: Suhravard, "Avorif ul-maorif", axloq masalasi, odob, sayr, safar, insoniy nafs, naql va aql, istidlol, tavhid ahli, izzat nuri, tinglash madaniyati, dunyoviy aql, dunyoviy ruh, moddiy dunyo, hayvoniy ruh, tasavvuf.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: В этой статье рассматриваются философские взгляды Абу Хафса Умара Сухраварди, одного из крупнейших представителей суфийского учения и восточной философии, основателя тариката "Сухраварди" на познание человеческая похот анализируется на основе

работы “Авориф ул-маориф” (Дары просвещения). Также в работе освещена роль идей суфия об описании похоти, воспитании похоти в воспитании подрастающего поколения.

ЦЕЛЬ: Одна из черт, которой сегодня не хватает людям, заключается в том, чтобы показать способы формирования таких качеств, как сдержанность, смирение.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Рукописная копия произведения шихабиддина Абу Хафса Умара Сухраварди “Авориф уль-маориф” хранится в Бухарском государственном музейном заповеднике. В диссертации использованы такие методы исследования, как системный подход, ретроспективный анализ, логика и преемственность, диалектический, герменевтический, сравнительный анализ.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Среди людей есть много тех, кто гонится за похотью и мирским и забывает о человеческих чувствах, которые кажутся им сегодня ничтожными. Напомните этим людям, что они не забывают ценить человеческие чувства и достичь бин.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: В настоящий период развития Узбекистана ведется целенаправленная адресная работа по различным направлениям развития направления истории философии, в данной статье мы по возможности осветили некоторые его аспекты. Его дальнейшее использование в качестве целостного фундаментального исследования будет считаться одной из следующих задач.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Сухравард, “Авориф ул-маориф”, вопрос нравственности, человеческая похоть, нарратив и разум, истиддал, люди таухида, свет почета, культура слушания, светский разум, высший дух, животный дух, суфизм.

Annotation

INTRODUCTION: *In this article, the philosophical views of Abu Hafs Umar Suhrawardi, one of the major representatives of the teachings of sufism and Eastern philosophy, the founder of the Suhrawardiyya tariqat, on the understanding of the human soul it was analyzed on the basis of the work “Avoriful-maorif” (Gifts of enlightenment). Also, the work covers the role of the sufis scholar's ideas about the description of soul, about the education of soul in the upbringing of the younger generation.*

AIM: One of the qualities that people lack today is to show ways to shape their qualities, such as abstinence, humility, etc.

MATERIALS AND METHODS: A manuscript copy of Shihobiddin Abu Hafs Umar Suhrawardi's “Avorif ul-maorif”, held in the Bukhara State Museum

Reserve. The dissertation used research methods such as systematic approach, retrospective analysis, logic and succession, dialectical, hermeneutic, comparative analysis.

DISCUSSION AND RESULTS: Many are found among people who run after lust and secularism, forgetting for themselves the feelings of humanity that today seem trivial. To remind these people that they do not forget to appreciate human feelings and achieve bin.

CONCLUSION: In the present period of development of Uzbekistan, targeted work on the development of the history of philosophy in different directions is being carried out, we covered some aspects of it at the level possible in this article. Hitting it as a holistic fundamental study in the future is considered one of the next tasks.

KEY WORDS: Suhravardi, "Avorif al-Maarif", the question of the Soul, the human soul, the narration and the mind, istidlol, the people of monotheism, the light of glory, the Supreme spirit, the animal spirit, sufism.

Tasavvufda "nafs" masalasi markaziy o'rin tutadi. Tasavvufning mumtoz davri namoyandalari bu muammoni hal qilish yo'llari, nafs ofatlarini bilishga oid qarashlarini o'z asarlarida bayon qilganlar. Nafs haqidagi fikr va g'oyalarning Movarounnahr va Xurosondagi qarashlarga ta'siri al-Hakim at-Termiziy merosida yaqqol ko'zga tashlanadi.

Bu yo'nalishda Al-Hakim at-Termiziyning Movarounnahr va Xurosonda karromiylar singari juda ko'p tarafdorlariga ega bo'lgan malomatiya harakatiga munosabatini aniqlash, ma'lum darajada uning mintaqa tasavvufidagi ta'siri maqomini aniqlash imkonini beradi.

Ma'lumki, Malomatiya harakati IX asrning ikkinchi yarmida Nishopurda paydo bo'lib, asosiy g'oyasi "nafs tarbiyasi" va "riyozat"idir. Malomatiylarni boshqa zamondosh tasavvufiy toifalardan farqlab turuvchi tomoni, ular Alloh huzurida ixlosga erishish uchun "nafs"ni ayb va illatlardan muolaja, isloh qilishga asosiy e'tiborni qaratadi. Bir qarashda bu holatni boshqa barcha tariqatlarda ham ko'rish mumkin. Ammo, malomatiyaning asosiy tamoyillaridan biri maxsus kiyimga burkanib olmaslik, jahriy zikrdan xafiy zikrni afzal ko'rish, maqsadsiz darbadar yurishdan qaytarish kabi ayrim qoidalari XV asrda vujudga kelgan Naqshbandiya tariqati tomonidan o'zlashtirilgan¹³.

¹³ Кыньш А.Д. Мусульманский мистицизм: краткая история / Пер. с англ. М. Г. Романов. СПб.: «Издательство», 2004. –С. 344.

Shihobuddin Abu Hafs Umar as-Suhravardining (540-631/1145-1234yy)¹⁴ mashhur “Avorif al-ma’orif” asari malomatiyaning tipologik va psixologik tomonlarini qamrab oladi. Jumladan, al-Hujviriyy “Kashf al-mahjub” asarida malomatiylarni tanqid qiladi, ularning hatti-harakatlarida o’zlarini olib qochgan riyokorlikning alomatlarini ko’radi. “Riyokor imon sohibi odamlar nazariga tushish uchun bila turib riyo uchun bu ishlarni (yaxshi ishlarni) qiladi. Malomatiylar ham anglagan holda odamlarni o’zlaridan nafratlantiradilar. Ularning ham, bularning ham xayoli odamlar fikri haqida”¹⁵. Demak, nafs haqidagi qarashlarning mohiyatidagi asosiy g’oya nafsni butkul har qanday o’y-fikr, yoki nuqsonlardan tozalash hisoblanadi.

Hakim at-Termiziy johil mutasavviflarni adashgan firqalar – xavorij, rofiza, jahmiylar bilan bir qatorda tanqid qiladi. Uning fikriga ko’ra, bir toifa ilmsiz kimsalar zohidlikni da’vo qilib chiqib, johilliklaridan turli bid’atlarni o’ylab chiqardilar. Ular “zuhd” deganda dunyoviy narsalardan butkul yuz o’girish, dunyo ahlidan uzlatda bo’lish deb tushundilar. Yaqinlari bilan aloqalarni uzdilar, odamlardan uzoqlashdilar, (jamiyatdagi) burchlarini poymol qildilar, boylarning yuzlariga nafrat bilan qaradilar. O’zlarining qalblaridagi boylik hirsida esa misoli baland tog’dur. Bilmaydilarki, zuhdning asli - qalbdagi shahvatlarni o’ldirish. Ular esa tana a’zolari bilan ba’zi narsalardan tiyilib, zohidlikni mukammal ado etdim, deb hisoblaydilar¹⁶. Jaholatlari shu darajadagi, rizqi kengligi, mol-mulki bisyorligi bilan tanilgan imomlarga ta’na toshlarini otdilar, hatto ba’zi anbiyolarni ham aybladilar. Ular: “Robbimizga tavakkul qildik, rizq talab qilish unga shak keltirishdir – deb, kasb, sa’y-harakat bilan rizq topishni rad etib, o’tirib oldilar. Odamlarning eshiklari ostida ta’ma qilib yurdilar. Ular o’z harakatlari bilan Alloh taoloni aldamoqchi bo’ladilar”. Mazkur qarash o’ziga xos ahamiyatga molik. Chunki, nafs illatlari turli riyokorliklarning, hamma yomonliklarning ildizi hisoblanadi. Malomatiylik bu masalada o’ziga xos yo’l tanlagan. U barcha davrlar uchun xos zamin yaratgan.

Shihobuddin Umar as-Suhravardiy “Avorif al-ma’orif” kitobida malomatiya va tasavvuf ahlini boshqa-boshqa toifalar deb hisoblab: “Malomatiya ixlosga katta e’tibor qaratadilar. Ular o’z holatlari va amallarini yashirish bilan lazzatlanadilar va buni “ixlos” deb biladilar. O’z holat va amallari namoyon bo’lib qolishi, xuddi osiy o’z gunohi ochilib qolgandek,

¹⁴ Suhravardiya tariqatining asoschisi ‘Abdulqodir Abu Najib as-Suhravardiyning (vaf. 563/1168 y.) jiyan

¹⁵ Шиммель А. Мир исламского мистицизма. Перевод с английского Н. И. Пригариной, А. С. Рапопорт 2-е издание исправленное и дополненное. ООО «Садра» Москва 2012. –С. 75.

¹⁶ Ал-Хаким ат-Термизий. Наводир ал-усул. -Т.: II. -Б. 54.

ularni nafratlantiradi. Malomatiy ixlosga erishuvni, uni mustahkam ushlab turishni ulug'laydi, sufiy esa ixlosda yo'q bo'lib ketadi. O'z xulosasi yakunida as-Suhravardiy malomatiyni mustaqil bir toifa sifatida, uning darajasini ko'rsatish uchun malomatiy kishining o'z holatini o'zgalardan yashirishi, bu rashkning bir ko'rinishi ekanligini qayd etadi. Kimki o'z mahbubi bilan xoli qolsa, uni begona ko'rishini xohlamaydi. O'z sevgilisiga bo'lgan sevgisini begonalar ko'rishidan nafrat qiluvchi kimsa, sof muhabbatga erishadi. Ushbu holat sharaflı bo'lsada, so'fiy tutgan yo'lda bu illat va nuqsondir. Shu bois, malomatiy mutasavvifdan oldinda va so'fiydan orqadadir. As-Suhravardiy malomatiyni endi tasavvuf yo'liga kirgan mutasavvif va sayru-sulukda yuksak martabalarga erishgan sufiy o'rtasiga qo'yadi¹⁷.

Hakim at-Termiziy Abu Usmon al-Hiriyga o'z qarashlarini boshqa yo'l bilan ifoda etadi: "Bu toifaning ilmi ikki qismdir: nafsni uning barcha ofat va ayblari bilan anglash, ikkinchisi esa – Allohni bilish (ma'rifat)"¹⁸. Agar banda faqat o'z "nafsi" bilan ovora bo'lib qolsa, uning ichida g'arq bo'lib ketadi. Umrini shu ishga sarflaydi, lekin nafs balolaridan qutila olmaydi. Bu holda u qachon yuqori martabalarga, oliy maqomlarga yuzlana oladi?! Ushbu ilmlarning ikkinchisi bilan mashg'ul bo'lish esa, qalbni jonlantirishi va munavvar qilishiga kafolat bor. Ana shundagina nafs o'z kirdikorlari uchun qalbdagi joy topa olmaydi, uning (nafsning) ofatlari batamom yo'q bo'ladi, unda hech qanday ayb kirlari qolmaydi.

Termiziy fikriga ko'ra, nafs, ayb va nuqsonlar bilan butunlay mashg'ul bo'lish – chuqur adashishdir. Bu bilan kishi Allohning ne'matlari, uning ixtiyori va uning tadbirlarini ko'rishga ojizlik qiladi, Allohni bilish ilmidan g'aflatda qoladi. Bu esa munfaridlar, Unga (Allohga) yetishganlar, Unga (Allohga) bog'langanlar (muttasillar) ilmidir. U kishi (malomatiy) Allohga o'z kuch-quvvati bilan yetishmoqchi bo'ladi. U shunday deydi: Men nafsmdan barcha ayblarni chiqarmog'im, barcha gunoh va ayblardan poklanmog'im, ayblarimni yashiringan manbalaridan qidirmog'im kerak, toki Alloh Azza va Jallaga o'z sidqim bilan yuzlanmog'im, uning huzurida bo'lishga erishmog'im kerak. Biz tavsifini keltirgan bu kishi o'ziga berilgan kuch-quvvat va ilm bilan Allohga yetishmoqchi, buning uchun u o'z ayblarini yashiringan manbalaridan qidirdi. So'ngra o'z nafsida mana shu ilmidan zavqlandi, lekin o'zi buni sezib anglamaydi.

¹⁷ Барака А. Ал-Хаким ат-Термизий ва назариййатуху фи-л-вилоя. -Т.: I. -Б. 140.

¹⁸ Уватов У. Буюк юрт алломалари. –Т.: "O'zbekiston", 2020, -Б. 54.

Suhravardiy yada bilishning ikki tayanchi bor: 1) Qur'on – g'oyaviy yo'l ko'rsatgich; 2) shu ko'rsatgich yordamida odam bilimini, ilmi, maorifini oshirib boradi. Kitobning ismi "Avorif ul-maorif" deb atalishi bejiz emas. Darhaqiqat, suhravardiy yada bilim, e'tiqod, nur tushunchalari bir-biriga aynan yaqin¹⁹.

Shayx Shihobiddin Abu Hafs Umar Suhrovardiyning fikriga ko'ra, qalbda nafsqa qaragan tomon va ruhga qaragan tomon bor. Nafsda esa qalbga qaragan va tab'ga (ya'ni, inson tabiatiga) va g'arizaga (ya'ni, maylga) qaragan tomon bo'ladi. Agar qalb to'la soflanmasa, ruh tomonga to'la yuzlana olmaydi va ikki tomonlama – bir tomoni ruhga, bir tomoni nafsqa qarab qoladi. Agar to'liq soflansa, ruh tomon to'liq yuzlanadi va hamma ishda undan madad oladi va borgan sari nuri ortadi. Qalb ruhga tomon jazba qilib, tortilganidek, nafs qalbga tomon jazba qilib, tortiladi. Har bir qalb tomon tortilgan narsa undagi narsa bilan yuzlashadi va qalbga ergashgan nafs ham nurlanib, qalb ergashgan narsa bilan yuzlashadi. Suhravardiyning ushbu diniy-falsafiy qarashlarida nafs va qalb dialektikasida inson kamolotining ayrim jihatlari keng tahlil etilgan. Insondagi o'zgarishlar ko'p jihatdan shu ikki narsa qalb va nafsning islohga kelishi va xotirjailikka erishishiga bog'liqligini ko'rish mumkin.

Buning uchun me'yorga amal qilishi lozim. Bu orqali insoniylik kuchayadi hamda shaytoniy sifatlar, yomon xulqlar bartaraf etilib, insoniy kamolot idrok etildi. Shunda kibriyolik, o'z nafsini tiyish kabi boshqa rabboniy xulqlarga ega bo'ladi. Shunda banda bandalikning asliyatini tushunib, taskin topadi-degan xulosalarga kelgan.

Suhravardiy fikriga ko'ra, Nafsni tiyish esa shariatga to'la bo'ysunish orqali erishladi. Haq o'z nabiysiga Muhammadga (s.a.v.) shunday degan: "Albatta siz ulug' xulq ustidadirsiz"²⁰ (Qalam 4-oyat). Odamlarning sharaflirog'i nafslarini tarbiyalaganrog'i va xulqlari go'zalrog'idir. Mujohid aytadi: "Ulug' xulq ustidadirsiz degani bu ulug' din ustidadirsiz deganidir. Din esa barcha solih amallar hamda go'zal xulqlar majmuidir. Nafslar jibilliy tarzda lozim va zarur bo'lgan turli g'aroiz (ya'ni, instinkt) va tab' (xarakter) larga ega bo'ladilar"²¹.

Xarakter haqida asarga quyidagicha izoh beriladi: o'shaning ta'bi (xakteri) bor, suvdan yaratildi, uning xakteri bor, qora botqoqdan

¹⁹ Файзуллаев О. Сухравардия. // Мулоқот. 1998, 6-сон. –Б. 20.

²⁰ Куръони Карим. Қалам сураси, 4-оят. -Т.: "Мунир", 2021. – Б. 564.

²¹ عوارف المعارف. شهاب الدين سهروردی. № Buxoro davlat muzey qo'riqxonasi, hujjatlar fondi 21125/11. .-B. Б.148.

yaratildi, uning ham xarakteri bor, solsol kalfaxxordan, ya'ni sopol kabi quritilgan loydan yaratildi, uning ham xarakteri bor.

Suhravardiy "Avorif ul-Maorif" asaridagi tarbiyaviy ahamiyatga molik g'oyalari muhim ahamiyatga ega. Suhravardiy qarashlarining har qanday tarbiyaning boshi nafs tarbiyasidan boshlanishi zamonaviy jamiyatda yoshlarni axloqiy, har tomonlama intellektual salohiyatli qilib tarbiyalash uchun avvalo ularda sabr, qanoat, shukr, qalb xotirjamligi va pokligi, insonga e'tibor, o'z zotiga hurmat tuyg'ularini shakllantirishda ahamiyatlidir.

Shu jihatdan u o'zi tayanadigan ta'limotlarga asoslanib qalbdan nafsga qaragan tomon va ruhga qaragan tomonlari keng tahlil etilgan

Suhravardiya ta'limoti, shuningdek tasavvuf tariqatlarida "nafs" tushunchasini tahlil etish davomida O.Fayzullaev quyidagicha xulosaga keladi: "Tasavvufning asosiy tariqatlaridan hisoblangan Yassaviya, suhravardiya, kubraviya, naqshbandiya ta'limotlarida "nafs" tushunchasiga kengroq qaralgan Hozirgi zamon falsafasida va tabiiy fanlarida "nafs", "jon" va "ruh" tushunchalarini alohida-alohida ta'riflash talab etilmoqda. Baribir, bu sohalarning tarixiy asosi buyuk mutasavviflarning fikrlaridir. Albatta, ularning hamma fikrlari emas, balki hozirgi zamon odamlari uchun faqat foydali fikrlari bizni qiziqtiradi"²². Bu to'g'risidagi falsafiy-irfoniy qarashlari bugungi kun yoshlarini tarbiyalashda ham o'z o'rniga ega.

Suhravardiyning nafs tarbiyasi bilan bog'liq fikrlari shoshqaloqlik va sabrsizlik qoralanadi. Yengiltaglik sabr orqali bartaraf etilishi ta'kidlanadi. Hoyu havoga berilish ta'ma va hirsni paydo qilishga olib keladi. Mana shu nuqtai nazardan me'yorga amal qilish ma'nosini boyitishga hamda yomon xulqlarni yo'qotishga sabab bo'ladi. Inson o'zining kamchiliklarini to'g'rilab axloqiy fazilatlar sohiblariga aylanadi. Banda o'z asliyatini anglab taskin topadi. Aksincha bo'lsa nafs uni noto'g'ri yo'llarga boshlaydi. Agar aql to'g'ri yo'lga kirsam, basirat mo'tadil bo'ladi, hamma narsada me'yor bo'ladi. Bu aql shariat nuri bilan ziyolangan aqlidir.

Shu ma'noda kimki, aqlini shariat nuri bilan ziyolantirmasdan faqat aqlning o'ziga suyansa, ya'ni zohiriy ilmlarni kimki, aqlini shariat nuri bilan ziyolantirsa botiniy ilmlarni egallaydi. Zero: "biz bu yerda oddiy odam komil inson darajasiga yetishishi uchun bu yulni asta-sekin, ketma-ket yuzakisidan chukkurrog'iga, oddiysidan murakkabiga, yengilidan og'iriga

²² Файзуллаев О. Нафс, жон ва рух (Қуръон, тасаввуф ва фандаги талқинлари). –Тошкент: "Академия", 2005. -Б. 30.

o'tish orqali ko'rsatmoqchimiz. Ya'ni, tasavvufdagi dastlabki, ammora pogonasi pedagogik jihatdan oxirgi tarbiya pogonasi bo'lsa uslub ravon bo'lurmidi? Axir, hamma narsa ongga bog'likku. Shuning uchun avvalo ongning o'zini tarbiyalashdan boshlash ma'qul. Shunday qilib, avvalo, nafsi safiya. Bu hozir har bir odamga daxldor. Chunki bu darajaga ilgari ham, hozir ham hech kim yeta olgani yo'q. Bu - ideal holat. Agar dunyoda har bir odam shu darajaga ko'tarilganda edi, har xil katta-kichik kulfatlar zamini yo'q qilingan bo'lur edi"²³.

Zohidlar iymon nuriga ergashishlari lozim. So'fiylar esa ehson nuriga ergashdilar. Ayrim qalblar islom nuridan sof bo'lsa, ayrimlari iymon nuridan poklanadi. Qalbning poklanishi va nurlanishi esa nafsning yengilishida namoyon bo'ladi.

Suhravardiy fikriga ko'ra, nafsni o'ziga bo'ysundirgan va to'g'rilagan shaxs bo'lsa, basirati qalb o'rniga o'tadi. To'g'ri yo'lga yuradi va butun borliqning ma'rifatiga erishadi va hidoyatga boshlovchi aqlga aylanadi. Allohning muhabbatiga ergashadi, uni g'azabga keltirishdan saqlanadi. Aqlning to'g'ri bo'lganining belgisi unda basirat ko'zi ochilishi, yaxshilikka dalolat qilib, yomonlikdan qaytara boshlashidir. Bu haqda Omonulla Fayzullaev: "Demak, nafsning (yaxshi-yomon tomonlaridan qat'i nazar) maqsadi jonni saqlash. Jonning o'zi esa Odamni anglatmaydi. Odam - bu jon va ruh birligi, birdamligi. Shundan ma'lumki, ruh bilan jon o'rtasida ham ziddiyat buladi. Nima qilish kerak va nima qilmaslik kerak, degan savolga javob berish uchun mana shu ikkala tomon javob beradi, javoblari qarama-qarshi bo'lishi mumkin. Ruh tanaga kirgandan keyin, go'yo ruh qafasda bo'lib qoladi. Endi tan ruhga ta'sir qiladi, ruh tanga"²⁴.

Gap aql haqida ketar ekan, Suhravardiy aytadi: 1) aql-Alloh tomonidan berilgan to'g'ri yo'l ko'rsatkich; 2) aql ham pog'onalidir: zaif va kam, baland va past bo'lishi mumkin. Umumiy zaifligi-Allohni to'la bila olmasligi; 3) aql-zakovat – yuksak ruhning javhari (substansiyasi), xazinasi; 4) aql-intellektual markaz, u ikki xil namoyon bo'ladi: a) quyi pog'onada tashqi olamga qaratilgan; b) yuqori pog'onada-ichki, ruhiy olamni bilishga. Iymon nuri bilan sug'orilgan bunday odamlar ko'pchilik emas²⁵.

Umuman olganda, axloqni ichdan sayqallash ko'plab tasavuf namoyandalari ta'limotida o'z aksini topgan. Suhravardiyning qarashlarida

²³ Файзуллаев О. Нафс, жон ва рух (Қуръон, тасаввуф ва фандаги талқинлари). –Тошкент: “Академия”, 2005. -Б. 31-32.

²⁴ Файзуллаев О. Нафс, жон ва рух (Қуръон, тасаввуф ва фандаги талқинлари). –Тошкент: “Академия”, 2005. -Б. 49.

²⁵ Файзуллаев О. Суҳравардия. // Мулоқот. 1998, 6-сон. –Б. 22.

ilm, nafs tarbiyasi, qalb pokligi ham asosiy mesonlar hisoblanadi. Uning qarashlariga hamohang tarzda Qodiriya tariqatining asoschisi Abdulqodir Jiyiloniyning ilm egallash zarurligi va bu insoniyatni tanazzuldan asrashini ta'kidlagan fikri bilan taqqoslash mumkin: "Haqiqatdan ham ilm, qadrli bo'lgan narsalar orasida insonga juda yuksak darajada sharaf bermoqda; (chunki ilm orqali inson) oliy martabaga loyiq bo'lmoqda; negaki, ilm eng qiymatli ziynat bo'lib, ma'nan eng ustun tijoratni keltirib chiqarmoqda"²⁶.

Shuningdek, "Maqomoti Mir Kulol"da Amir Kulolning muridlariga ta'kidlagan quyidagi o'gitlari keltiriladi: "Qayerda bo'lmang, sizning oldingizda qanday qiyinchiliklar bo'lmasin, to'siqlar, daryolar, olovlar bo'lsa ham siz ularni bartaraf etib, bilimni egallashingiz kerak. Faqat ilmgina insonga haqiqiy ruh, rohat bag'ishlaydi"²⁷.

Xoja Ahror Valiy "ilm" va "ma'lum" tushunchalarini qo'llab, "ilm"dan "ma'lum"ga tomon borish mumkinligini, "ma'lum" ilmdan yuksak pog'onada turishini, "ma'lum"ga yetish uchun kuchli harakat lozimligini²⁸ ta'kidlaydi.

Shihobiddin Suhravardiy o'zining "Avorif ul maorif" asarida ilm olish xususida keltirgan hayotbaxsh g'oyalari bugungi kun uchun ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Suhravardiy so'fiylarning doimo ilm izlagani, ilmga intilganliklari haqida yozadi: so'fiylar birgina so'z uchun Shomdan Yamangacha borganlar²⁹ va bu sayr haqiqatni izlashning asosi bo'lgan. Jobir ibn Abdulloh (Payg'ambarning sahobalari) Madinadan Misrga bir oy davomida payg'ambarimizning quyidagi Anas Abdulloh aytgan hadislarini aniqlash uchun sayr qilgan ekanlar, ya'ni, Payg'ambar (s.a.v) aytganlarki, "Kimki bilim uchun sayr etsa, u o'z makoniga qaytguniga qadar Alloh yo'lidadur"³⁰.

Suhravardiy Oysha (r.a) so'zlarini keltiradi: "Men Payg'ambarimizdan kim bilim olish uchun mashaqqatli yo'lni bosib o'tar ekan, Alloh uning jannatga tomon yo'lini yengillashtiradi"³¹. Demak, ushbu diniy qarashlarning mohiyatida ilmga rag'bat uning inson uchun axloqiy fazilat, Allohga tomon yuksaltiruvchi vosita ekanligi namoyon bo'ladi. Suhravardiy qarashlarida suhbat alohida ahamiyatga ega. Uningcha, shayxlar, do'stlar, soliklar bilan suhbat natijasida foyda olish mumkin.

²⁶Шайх Саййид Абдулқодир Гийлоний. Сиррул асрор. Мактубот. тарж: О. Жўрабоев. –Т.: Мавороуннахр. –Б. 34.

²⁷Шаҳобиддин ибн Амир Ҳамза. Мақомоти Мири Кулол. Бухоро музейи. Инв № 1158.-В. 33.

²⁸Рахматова Х. Хожа Аҳрор Валийнинг ижтимоий-фалсафий қарашлари. –Т.: "Адиб", 2014. -Б. 58.

²⁹عوارف المعارف. شهاب الدين سهروردی. № Buxoro davlat muzey qo'riqxonasi, hujjatlar fondi 21125/11. -Б. 57a

³⁰عوارف المعارف. شهاب الدين سهروردی. № Buxoro davlat muzey qo'riqxonasi, hujjatlar fondi 21125/11. -Б.57a

³¹عوارف المعارف. شهاب الدين سهروردی. № Buxoro davlat muzey qo'riqxonasi, hujjatlar fondi 21125/11. -Б.57b

Suhbat ta'lim berishning eng samarali turi hisoblanadi. Suhbat o'zaro tajriba va hissiyotlarning almashinuvidir. Go'zal axloqiy sifatlariga ega bo'lgan insonlar bilan suhbat qilish, ularning davralarida bo'lish insonga bu sifatlariga ergashish imkoniyatini yaratadi. Suhbat orqali savodsizlikdan yuksak axloqiy me'yorlar sari yo'l tutiladi, chunki inson ijtimoiy muhit va atrofimizdagi borliq ta'sirida shakllanadi³². Bularni tahlil etishda Omonulla Fayzullaev o'z fikrlarini quyidagicha bayon etadi: Nafs tarbiyasining bir shakli odamning o'zi-o'z nafi bilan suhbat qilib, to'g'ri yo'lni topib olishidir. Bu sohada buyuk mutasavvif G'azzoliy quyidagi maslahatlarni tavsiya etadi:

1) shaxs o'z nafi bilan suhbatlashsin va unga aytsin: ey mening nafsim, bilginki mening yakkayu-yagona boyligim umrimdir. U sanoqli nafaslardan iborat, ehtiyot bo'l, bu sarmoyamni qo'ldan chiqarishga harakat qilma;

2) odam - o'z nafsining egasi, hech bo'lmaganda mana shu ega sifatida uni nazorat qilib turmog'i lozim, yomon ishlari uchun nafsni jazolab turishi kerak, har holda nafs odamning egasi bo'lib qolmasin. Bu nasihatlar hanuz o'z kuchini yo'qotgani yo'q³³.

Suhravardiy suhbatning to'rt shaklda namoyon bo'lishini shunday ta'kidlagan:

1. Shayxlar bilan suhbat-murid uchun dori darmondir.
2. Tariqat ahllari bilan suhbat-go'yoki, oziq-ovqatdir, tana oziqlanadi.
3. Gunohkorlar bilan suhbat-zararlidir.
4. Dindan qaytganlar va dinga ishonmaydiganlar bilan suhbat-zaharlidir³⁴.

Globalashuv jarayonida xalqimiz dunyo xalqlari bilan hamdaqadam umrguzaronlik qilar ekan, insonga yetib kelayotgan axborot manbalari nihoyatda turli tumandir, bu borada aniq, foydali ma'lumotlar bilan birgalikda ongimizni zaharlaydigan xabarlar borligi aniq. Mutasavvifning suhbat shakllari va suhbatdosh tanlash xususidagi fikrlari yot g'oyalarga berilmaslikda ma'naviy asos bo'lib xizmat qiladi.

Suhravardiy qarashlarida so'fiylar va Payg'ambarning izdoshlari Allohning so'zlari-uning qoidalari (husni istima) bandalar uchun haqiqatga erishish imkonini beradi, deb ifodalagan. Ular Qur'on oyatlarining har biridan bebaho ma'no oladilar. Bu esa so'fiylarni yaxshi ishlar va go'zal

³² عوارف المعارف. شهاب الدين سهروردی. № Buxoro davlat muzey qo'riqxonasi, hujjatlar fondi 21125/11. .-B.57b

³³ Файзуллаев О. Нафс, жон ва рух (Куръон, тасаввуф ва фандаги талқинлари). –Тошкент: “Академия”, 2005. -Б. 34.

³⁴ Arberry, A. Sufism: An account of the mystics of Islam, 5th ed., London, 1969. –p.104.

axloqqa undardi. Tinglashdan tashqari soʻfiylar ilohiy maʼlumlik, “vahiy”ni qabul qilish imkoniyatiga ega boʻladi. Bu esa ularning shaytonga qarshi kurashga daʼvat etadi, kuch-quvvat beradi. Bunday darajaga erishgach, shariatga tomon qadam qoʻyadilar. Ular shariat arkonlarini muhim ish deb hisoblaganlar.

Barkamol inson – nafs tarbiyalangan insondir. Shuning uchun nafs bilan bogʻliq mutafakkirlarning qarashlarini oʻrganish ahamiyatlidir. Nafs tushunchasi barcha inson haqidagi taʼlimotlarda oʻrganilgan. Nafs tasavvuf falsafasining ham asosiy kategoriyalaridan biri hisoblanadi.

Nafs tushunchasi fiziologiya, dietologiya, axloq-odob, ijtimoiy munosabatlar muammolaridan biridir. Nafs muammosi bilan shugʻullanadigan ilmlardan biri – tasavvufdir. Tasavvufning maqsadi insonni komillik pogʻonalariga eltishdir. Tasavvuf inson tarbiyasini nafs tarbiyasidan boshlaydi va uni atroflicha chuqur tadqiq etadi. Inson kamoloti uchun eng katta dushman nafs ekanligini tushuntiradi. Suhravardiya tariqatining yirik vakili Shixobiddin Suhravardiy inson barkamolligida nafs tarbiyasining oʻrniga katta ahamiyat bergan.

Suhravardiy Iroq soʻfiylarining namoyondasi Ibrohim al Xavos ibn Ahmad (904-yil vafoti)ning hayotidan misol keltirib, u kishini hayotini sayrda oʻtkazganligi, har bir joyda qirq kundan ortiq sayrda qolmaganligini maʼlum qiladi, sigʻinganlari qabul qilinmaydi³⁵, deb hisoblangan.

Suhravardiy “Avorif ul-maorif” asarida Ibrohim Xavvosning Xizr bilan uchrashganliklari haqidagi hikoyani misol keltiradi: Men oʻn bir kun choʻl-u xiyobonlarda kezib yurgan edim, och qolganim uchun yeydigan narsa qidiriyotganimda oʻsimlik topdim. Shu onda Xizrning menga tomon kelayotganligini sezdim va koʻrdim. Men u bilan suhbatlashishni istamadim va u mendan uzoqlasha boshladi.Undan soʻrabdilar:Nega siz muqaddas Xizr bilan hamsuhbat boʻlishni istamading?” U javob beribdi: Men nafsimga gʻolib chiqib,undan biror yordam soʻrasam, Alloh mening tavbalarimni qabul qilmasligi mumkin, deb qoʻrqdim³⁶.

“Alloning eng sadoqatli doʻstlari yolgʻiz, qarovsiz va gʻarib-u musofirlaridir”,-deb taʼkidlaydi mutasavvif. Odamlar Paygʻambarimizdan(s.a.v.) “gʻariblar kimlar?”-deb soʻraganlarida, “ular Islomga sadoqat evaziga odamlar bilan muloqotda boʻlishda qochadilar. Ular qiyomat kunida tanlanganlardan boʻladilar”³⁷.

³⁵ عوارف المعارف. شهاب الدين سهروردی. № Buxoro davlat muzey qoʻriqxonasi, hujjatlar fondi 21125/11. .-B.102.

³⁶ عوارف المعارف. شهاب الدين سهروردی. № Buxoro davlat muzey qoʻriqxonasi, hujjatlar fondi 21125/11. .-B.109.b

³⁷ عوارف المعارف. شهاب الدين سهروردی. № Buxoro davlat muzey qoʻriqxonasi, hujjatlar fondi 21125/11. .-B.110.a

Suhravardiyning nafsni tiyish, kamtarinlik to'g'risidagi g'oyalari hozirgi davrda begonalarashuv, xudbinlik, o'zini boshqalardan ustun qo'yish kabi ayrim illatlarning oldini olishda, insonda ijobiy xislatlarni shakllantirishda ahamiyatlidir.

Ma'lumki, sayyoramizning turli nuqtalarida nizo va adovatlar o'chog'ini yoqishga, diniy omillarni siyosilashtirishga urinishlar bo'layotgan hozirgi jarayonda Suhravardiyning tinchlik, hamjihatlik, barqarorlik, do'stlik, shafqat va mehr – oqibat muhitini qaror toptirishga doir ezgu da'vatlari ibrat namunasi bo'lib xizmat qilmoqda. Suhravardiy nafaqat ezgulikka da'vat etganlar, balki o'zlari ham el-yurtning tinchligi, osoyishtaligi va mehr-muruvvatning betakror timsoli bo'lganlar.

Xullas, Markaziy Osiyoda, jumladan, uning qoq o'rtasida joylashgan O'zbekistonimizda tinchlik, xavfsizlik va barqaror ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlash uchun ham, albatta, ma'naviy tahdidlarga qarshi keskin va muttasil kurash olib borish lozim.

Vayronkor g'oya ilmsiz jamiyatga ko'proq bostirib kiradi. Shuning uchun fikrga qarshi fikr, g'oyaga qarshi g'oya, jaholatga qarshi esa ma'rifat bilan kurashmoq zarur. Ma'naviy tahdidlarga qarshi kurashish uchun jamiyatda ilm-ma'rifatni ravnaq toptirish eng muhim vositalar sirasiga kiradi.

Suhravardiyning axloq, musulmonning odobi, tinchlik, xotirjamlikni qadrlash, shukronalik tuyg'usi ila yashash to'g'risidagi g'oyalari ma'naviy tahdidlarga qarshi tura oladigan kuch – mafkuraviy immunitetni shakllantirishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Najmiddin Komilov o'zining "Tasavvuf" kitobida Aziziddin Nasafiy ma'naviy merosi tahlili asosida quyidagilarni e'tirof etadi: "Odam – ilohiy olamning ajralmas qismi, ilohiy olamdagi ilm va hikmat unda bor. Insonni Iloh olami bilan bog'laydigan javhar – ruhdir. Agar iloh olamini bilmoqchi bo'lsangiz, insonni, ya'ni o'zingizni o'rganing, o'zingizni taning. Insonning qalbi, ruhi, ko'nglini bilish, kashf etish sifatлари, mo'jiza – karomatlari, ilmu hikmati va hatto, zotini ham kashf etish mumkin. Demak, Xudoni anglash, tanish insonni anglash va tanish orqali kechadi. "Kimki o'zini tanisa, Robbisini taniydi", - degan hadisning ma'nosi ana shu. Aziziddin Nasafiy, Abu Hamid G'azzoliy, Jaloliddin Rumiy bu hadisni mudom zikr etganlar"³⁸. Demak, insonni o'zligi, nafsini tanishi bosh masala qolgan masalalar shular atrofida turli bahs munozaralar orqali ochilib boradi.

³⁸ Комилов Н. Тасаввуф. –Т.: Мовароуннахр-Ўзбекистон, 2009. –Б. 25.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

عوارف المعارف شهاب الدين سهروردی. № Buxoro davlat muzeyi qo'riqxonasi, hujjatlar fondi 21125/11.

1. Кныш А.Д. Мусульманский мистицизм: краткая история / Пер. с англ. М. Г. Романов. СПб.: «Издательство», 2004. –С. 344.

2. Шиммель А. Мир исламского мистицизма. Перевод с английского Н. И. Пригариной, А. С. Рапопорт 2-е издание исправленное и дополненное. ООО «Садра» Москва 2012. –С. 75.

3. Ал-Ҳаким ат-Термизий. Наводир ал-усул. -Т.: II. -Б. 54.

4. Барака А. Ал-Ҳаким ат-Термизий ва назариййатуху фи-л-вилоя. -Т.: I. -Б. 140.

5. Уватов У. Буюк юрт алломалари. -Т.: "O'zbekiston", 2020, -Б. 54.

6. Файзуллаев О. Нафс, жон ва рух (Куръон, тасаввуф ва фандаги талқинлари). -Тошкент: "Академия", 2005. -Б. 31-32.

7. Файзуллаев О. Сухравардия. // Мулоқот. 1998, 6-сон. -Б. 22.

8. Шайх Саййид Абдулқодир Гийлоний. Сиррул асрор. Мактубот. тарж: О. Жўрабоев. -Т.: Мавороуннахр. -Б. 34.

9. Шаҳобиддин ибн Амир Ҳамза. Мақомоти Мири Кулол. Бухоро музейи. Инв № 1158.

10. Рахматова Х. Хожа Аҳрор Валийнинг ижтимоий-фалсафий қарашлари. -Т.: "Адиб", 2014. -Б. 58.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Murtozayev Shahobiddin Baxriddinovich, (PhD, mavjud bo'lsa)

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro, Namozgoh ko'chasi 24

<https://orcid.org/0000-0002-4401-4784> ; donish-2015@mail.ru

ФИЗИЧЕСКОЕ ПОДГОТОВКА ПОДРОСТКОВ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ВОЛЬНОЙ БОРЬБЕ.

Ярашев Жамшид Раззокович
Узбекистан, Бухара

АННОТАЦИЯ.

ВВЕДЕНИЕ: Опытное-экспериментальное исследование позволило выявить уровень физической подготовленности у студентов факультета физической культуры занимающихся вольной борьбой. Полученные в тестовых испытаниях показатели раскрыли, что у испытуемых физические качества сформированы равномерно. Незначительное преимущество наблюдается в показателях сформированности быстроты и силы. Именно эти качества являются для борцов вольников приоритетными, что и подтвердило проведенное опытно-экспериментальное исследование. Равномерное воспитание физических качеств является одним из условий успешного выступления на соревнованиях. Спорт высших достижений предъявляет к организму занимающихся такие требования, удовлетворить которые возможно только при тщательном подборе наилучших средств и методов для воспитания физических качеств.

ЦЕЛЬ: В статье рассмотрено содержание физической подготовки студентов факультета физической культуры занимающихся вольной борьбой. Выявлен уровень физической и технической подготовленности у борцов вольного стиля.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: На занятиях, в зависимости от периода подготовки, применяются адекватные задачам различные средства и методы тренировки. Результативнее чередовать различные комплексы упражнений с применением всего разнообразия методов тренировки. Для представленного в работе возраста спортсменов лучше всего подходит соревновательный, круговой, методы и методы рассказа и показа при выполнении специально-подготовительных, соревновательных упражнений, упражнений с партнерами или манекеном. Очень эффективно применение на занятиях с борцами упражнений из других видов спортивной специализации. В вузе имеются для этого соответствующие условия, а именно: спортивные и игровые залы,

тренажёрный зал. Применение данных упражнений способствует гармоничному развитию всех мышечных групп, воспитанию физических качеств, повышению эмоционального фона на тренировках.

ВЫВОД: По итогам проведенного опытно-экспериментального исследования выявлено, что студенты улучшили свои результаты во всех тестовых упражнениях к концу учебного года. Такие же изменения имеет и техническая подготовленность у борцов вольного стиля. По итогам учебно-тренировочного года средний балл у испытуемых увеличился во всех технико-тактических действиях. Что свидетельствует о правильном подборе средств и методов физического воспитания. При этом были учтены и условия загруженности студентов в течение дня, так как в первой половине дня они заняты учебной работой, тренировки проводились в вечернее время.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: физическая подготовка, вольная борьба, студенты, физическая и техническая подготовленность.

ANNOTATION.

INTRODUCTION: An experimental study made it possible to identify the level of physical fitness among students of the Faculty of Physical Education engaged in freestyle wrestling. The indicators obtained in the test tests revealed that the physical qualities of the subjects were formed evenly. A slight advantage is observed in indicators of development of speed and strength. It is these qualities that are priority for freestyle wrestlers, which was confirmed by the experimental study. Uniform development of physical qualities is one of the conditions for successful performance in competitions. High performance sport places demands on the body of those involved, which can only be satisfied with careful selection of the best means and methods for developing physical qualities.

AIM: The article describes the content of physical training of students of the Faculty of Physical Education involved in freestyle wrestling. The level of physical and technical readiness of freestyle wrestlers was revealed.

MATERIALS AND METHODS: На занятиях, в зависимости от периода подготовки, применяются адекватные задачам различные средства и методы тренировки. Результативнее чередовать различные комплексы упражнений с применением всего разнообразия методов тренировки. Для представленного в работе возраста спортсменов лучше всего подходит соревновательный, круговой, методы и методы рассказа и показа при

выполнении специально-подготовительных, соревновательных упражнений, упражнений с партнерами или манекеном. Очень эффективно применение на занятиях с борцами упражнений из других видов спортивной специализации. В вузе имеются для этого соответствующие условия, а именно: спортивные и игровые залы, тренажёрный зал. Применение данных упражнений способствует гармоничному развитию всех мышечных групп, воспитанию физических качеств, повышению эмоционального фона на тренировках.

CONCLUSION: Based on the results of the experimental study, it was revealed that students improved their results in all test exercises by the end of the academic year. The same changes occur in the technical preparedness of freestyle wrestlers. At the end of the educational and training year, the average score of the subjects increased in all technical and tactical actions. Which indicates the correct selection of means and methods of physical education. At the same time, the workload of students during the day was also taken into account, since in the first half of the day they were busy with academic work, training was held in the evening.

KEYWORDS: physical training, freestyle wrestling, students, physical and technical preparedness.

Вольная борьба — это не только спортивная дисциплина, но и искусство, требующее высокой физической формы, силы воли и технического мастерства. Подростковый возраст является критическим периодом для формирования физических качеств и спортивных навыков. Поэтому правильная физическая подготовка на занятиях по вольной борьбе играет ключевую роль в развитии спортсменов этой возрастной категории. В этой статье мы рассмотрим основные аспекты и принципы физической подготовки подростков на тренировках по вольной борьбе.

1. Учёт возрастных особенностей

Подростковый возраст характеризуется интенсивным ростом и развитием организма. В связи с этим тренерам необходимо учитывать возрастные особенности своих подопечных при планировании и проведении тренировок. Важно подбирать нагрузки, соответствующие физическим возможностям подростков и не наносящие вреда их здоровью.

2. Комплексный подход

Физическая подготовка на занятиях по вольной борьбе должна быть комплексной, включая различные виды упражнений и тренировок. Это включает в себя силовые тренировки для развития мышечной силы и выносливости, а также аэробные тренировки для улучшения сердечно-сосудистой системы. Кроме того, важно уделять внимание гибкости, координации и скорости реакции.

3. Техническая база

Одним из важных аспектов физической подготовки подростков на занятиях по вольной борьбе является развитие технической базы. Подросткам необходимо освоить базовые приёмы и движения вольной борьбы, а также развить техническую мастерство и тактическое мышление на матах.

4. Постоянство и систематичность

Физическая подготовка требует постоянства и систематичности. Регулярные тренировки помогают укрепить физическую форму, развить выносливость и улучшить технику выполнения приёмов. Только через постоянные усилия и тренировки подростки смогут достичь высоких результатов на соревнованиях.

5. Особое внимание к травмопрофилактике

Подростковый возраст сопряжен с повышенным риском получения спортивных травм. Поэтому тренерам необходимо уделять особое внимание травмопрофилактике на тренировках. Это включает в себя правильную разминку, обучение правильной технике выполнения приёмов, а также контроль за нагрузкой и отдыхом.

В заключение, физическая подготовка подростков на занятиях по вольной борьбе играет важную роль в формировании спортивных навыков и развитии физических качеств. Правильный подход, основанный на учёте возрастных особенностей, комплексности тренировок и систематичности, поможет подготовить подростков к достижению высоких результатов в этом увлекательном виде спорта.

Примерный план тренировок для группы занимающихся вольной борьбой:

Вторник разминка 15-20 минут; игра в регбол 2x25 минут; выполнение специально-подготовительных упражнений 10 минут; совершенствование ТТП: в стойке 2x5 минут, в партере 2x5 минут;

выполнение упражнений для общефизической подготовки 20 минут, методом круговой тренировки. Четверг разминка 15-20 минут; выполнение специально-подготовительных упражнений 10 минут; совершенствование ТТП: в стойке 4х5 минут, в партере 4х5 минут; выполнение учебно-тренировочных схваток 4х6 минут; выполнение упражнений для общефизической подготовки 30 минут, методом круговой тренировки. Суббота разминка 15-20 минут; выполнение специально-подготовительных упражнений 10 минут; совершенствование ТТП: в стойке 4х5 минут, в партере 4х5 минут; выполнение тренировочных схваток 4х6 минут; выполнение упражнений для общефизической подготовки 60 минут, методом круговой тренировки.

В тестовом упражнении бег на 30 м (с) результат с 4,97 с улучшился до 4,27 с; в челночном беге 3х10 м (с) полученный результат в начале года был 6,65 с, к концу года студенты показали результат 6,04 с, что говорит об улучшении координационных способностей. Показатели выносливости улучшились с 2,35 мин до 2,24 мин, такие изменения мы связываем с тем, что

вид спорта вольная борьба является ациклическим и для нее более важным является показатели скоростно-силовой выносливости.

Уровень сформированности силы у студентов имеет существенные изменения, особенно в таком тесте как подтягивание на перекладине с 19,09 раз до 24,36 раз; тест на сгибание и разгибание рук, в упоре лёжа (кол-во раз за 20 с) показал следующие результаты: в начале года 20,36 раз в конце года 22,27 раз. Показатели силовой выносливости у студентов в тесте подъём туловища, лёжа на спине (кол-во раз за 20 с) улучшились с 18,00 раз до 19,45 раз. Уровень сформированности скоростно-силовых качеств измерялся в тесте прыжок в длину с места (см), показанные результаты свидетельствуют о повышении данного уровня, результат в начале года 203,91 см, а к концу года 222,45 см. Для выявления уровня владения техникой студенты факультета физической культуры сдавали переводные нормативы по технической подготовленности. Для этого были отобраны следующие упражнения: забегания на мосту, перевороты с моста, вставание со стойки на мост и обратно в стойку, кувырок вперед, подъём разгибом. В технико-тактических действиях оценивалось умение выполнять защиту, приёмы, контрприёмы и различные комбинации в стойках, а также в партере из всех классификационных групп.

Оценивание техники проводилось в баллах: «5 баллов» – получал испытуемый за выполнение упражнения в полном объёме по правилам и в высоком темпе;

«4 балла» – получал испытуемый за допущенные незначительные отклонения от правильного выполнения, и (или) за задержку при выполнении упражнения;

«3 балла» – получал испытуемый за значительные отклонения при выполнении упражнения, скорость и темп выполнения упражнения были низкими, вплоть до остановки.

Литература:

1. Тураев М.М., Баймурадов Р.С., Файзиев Я.З. Интерактивные методы физического воспитания в вузах // Педагогическое образование и наука, 2020. № 3. С. 132-135.
2. Файзиев Я.З., Зиёев Д.Я.У. КРАТКИЙ ИСТОРИЧЕСКИЙ ОБЗОР РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ И СПОРТА //Academy, 2020. № 9 (60).
3. Файзиев Я.З., Кузиева Ф. Эффективности использования национальных средств физического воспитания в учебном процессе // Вестник магистратуры, 2020. № 3-1. С. 95.
4. Bozorova S., Fayziev Y. The development of motor memory of students in physical education classes // Student science: research works, 2019. С. 47-48.
5. Джураева М.З. Healthy lifestyle in perfect generation's upbringing / Scientific researches for development future December 20. 2019. New York, USA. P. 75-77.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Ярашев Жамшид Раззокович, Узбекистан, Бухара.

PEDAGOGIKA va PSIXOLOGIYA	Jurnal oliy o‘quv yurtlarining professor-o‘qituvchilari, ilmiy tadqiqotchilar, ilmiy xodimlar, magistrantlar, talabalar, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari hamda maktab o‘qituvchilari, shuningdek, keng ommaga mo‘ljallangan.	Jurnal tahririyat kompyuterida sahifalandi.
Ilmiy-nazariy va metodik jurnal	Jurnalda nazariy, ilmiy-metodik, muammoli maqolalar, fan va texnikaga oid yangiliklar, turli xabarlar chop etiladi.	Chop etish sifati uchun bosmaxona javobgar.
1-son (2024-yil, mart)		Bosishga ruxsat etildi 01.04.2024
Jurnal 2022-yildan chiqa boshlagan		Qog‘oz bichimi: 60x84. 1/8
		Tezkor bosma usulda bosildi. Shartli bosma tabog‘i – 5
		Adadi – 100 nusxa
		Buyurtma № 1 Bahosi kelishilgan narxda.
	Orginal maket uchun mas’ul: Mirshod SATTOROV	“BUXORO” DETERMINANTI” MCHJ
	Dizayner: Shoxrux AHMADOV	bosmaxonasida chop etildi.
	Maqolalarni qabul qiluvchi: Anvar NUSRATOV	Bosmaxona manzili: Buxoro shahri Namozgoh ko‘chasi 24-uy.

QAYDLAR UCHUN / ДЛЯ ЗАМЕТОК / FOR NOTES

[illegible]

[illegible]

<https://scientificjournal.uz/>

